

Fonden til Sakskøbings historie

Årsskrift 2005

13. årgang

S 13

Lokalhistorisk årsskrift for Sakskøbing kommune udgives af fonden til Sakskøbings historie i samarbejde med Lokalhistorisk forenings årsskriftudvalg.

Adresse: Lokalhistorisk Arkiv, Juniorsgade 35, 4990 Sakskøbing
Telefon: 54704616
E-mail: sakscoeblinglokalarkiv@post.opasia.dk

Redaktion: Hans Bech, ansvarlig,
Martin Nyvang, layout samt
årsskriftudvalget

Omslag: Acisseboden i Vestergade, der blev nedrevet i 1939.
Billede udlånt af Lokalhistorisk arkiv.

Tryk: Grafikom A/S
Oplag: 350 eksemplarer
Salg: Bøger og Papir, Søndergade 1, 4990 Sakskøbing
Pris: 60,00 kr. inkl. moms

Brug af artikler og uddrag fra disse er tilladt mod kildeangivelse.

Årsskriftudvalgets medlemmer:

Hans Bech, Formand
Anne-Lotte Sjørup Mathiesen
Johan Jørgensen
Rene Larsen
Bo Christiansen

Forord

Igen i år 2005 udgiver fonden til Sakskebings historie LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT for Sakskebing kommune. Igennem alle arene fra 1993 til 2005 var det tidligere skoledirektør Holger Karlsen, der stod for layout og EDB behandling samt klargøring til trykning.

Sådan er det ikke i år. I februar måned døde Holger Karlsen, og i årsskriftsudvalget fik vi en opgave med at finde en afløser. Der var taget stilling til, hvilke artikler der skulle med, og aftaler med forfattere til artiklerne var også i orden.

Men hvordan med at få dem samlet og forsynet med fotos og illustrationer og EDB behandlet, så de var klar til at sende til trykkeriet.

I en af vore kendte sange, "Det haver så nyligen regnet", er der et par linier, "For de gamle som faldt, er der ny overalt".

I årskriftudvalget har vi glædet os over at dette også kom til at passe i forbindelse med dette årsskrift.

Vi havde fået kontakt med en ung studerende Anne-Lotte Mathiesen, der kort før var flyt-

tet til Sakskebing, og som havde sagt ja til at skrive en artikel til årsskriftet-

Ved samtale med Anne-Lotte Mathiesen fik vi oplyst, at hendes ven Martin Nyvang gerne ville være behjælpelig med den opgave, der omfattede layout og EDB klargøring til trykning.

Samtidig med vi takker Martin Nyvang for dette tilsagn, sender vi en tanke til Holger Karlsen, der i så mange år løste denne store opgave.

Igennem alle arene har årsskriftet været baseret på, at forskellige forfattere afleverede artikler om de emner, årsskriftudvalget havde besluttet skulle med.

Således er det også i år. Jeg har sammen med medlemmerne af årsskriftudvalget været i kontakt med forfatterne til de artikler, der kan ses i indholdsfortegnelsen.

De er afleveret og gennemgået. Der er valgt fotos, og derefter er opstilling i den form, de skal have i den endelige trykte udgave lavet. Læserne skal vide, at et stort uegennyttigt arbejde ligger bag dette årsskrifts tilblivelse. Jeg vil her takke alle forfatterne og ligeledes

medlemmerne af årsskriftudvalget, og endvidere en tak til Grafikom A/S for samarbejdet.

Udgivelsen af årsskriftet kunne ikke gennemføres, hvis der ikke hvert år kunne skaffes sponsorer, der støtter arbejdet med et beløb og dermed er med til at sikre, at årsskriftet kan sælges til den rimelige pris af 60 kr.

Vi vil her takke:

Baron Frederik Rosenørn-Lehn, Oreby Beritzgård Gods

Landinspektør Erik Juhl Christensen

Apoteker Peter Jensen

Sakskøbing kommunes udvalg for børn og unge

Sparekassen Lollands gavefond og Lollandsfonden under Danske Bank for økonomisk støtte i 2005.

Og så ønsker vi læserne rigtig god læselyst.

På årsskriftsudvalgets vegne

Hans Bech

Indholdsfortegnelse

Forord.....	3
Indholdsfortegnelse.....	5
Udskiftningen i Rørbæk.....	7
Sakskøbing sygekasse 1872 –1973.....	17
Godsejer og udenrigsminister lensbaron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn.....	25
En landsbysmeds historie.....	31
200 års udvikling af skoleundervisningen i Sakskøbing Kommune fra Reformationen i 1536 til Danmarks første skolelov i 1739	37
Oreby kro	49
En vistnok noget respektøs beretning om greven på Krenkerup	53
Tandlægefaget og Sakskøbings Tandlæger	61
Lokalhistorisk forenings årsberetning.....	67
Lokalhistorisk Arkivs årsberetning	71

Udskiftningen i Rørbæk

af Anne-Lotte Sjørup Mathiesen

Landbosamfundet før reformerne

Danmark er gennem århundreder blevet opfattet som et landbrugssamfund, og 1700-tallet er ingen undtagelse. I begyndelsen af 1700-tallet var 80 % af en befolkning på ca. 750.000 bosat på landet, 10 % boede i de meget små købstæder og de resterende 10 % boede i København. Befolkningen på landet var inddelt i klasser, hvor godsejeren udgjorde landbosamfundets overklasse og bondestanden dets underklasse. Denne klasseinddeling betød, at godsejeren, men også kronen/kongen og forskellige stiftelser var blandt dem, der ejede landets 7-800 hovedgårde og stort set alt bøndergods.

Størstedelen af bønderne boede i landsbyer, der havde jordfællesskaber. Dette betød, at hver gård kunne have op til hundrede lange smalle agerstrimler – nogle endda flere – fordelt over hele bymarken efter bestemte systemer og mønstre. Det var derfor nødvendigt at enes om fælles såning og høst, om rotationer af afgrøder og indhegning af vange. Over halvdelen af byens tilliggende

var fællesarealer, som blev brugt til fx gadejord, overdrev, skov, moser og græsningsarealer. Selvom der var så mange ting, der ofte var underlagt fællesskabet, blev agerbruget drevet af hver gård i de førnævnte systemer, der dog var forskellige fra egn til egn. Det mest brugte system, blandt andet på øerne, var trevangsbrug hvor der blev skiftet mellem vintersæd, vårsæd og braklægning.

Landsbyfællesskabet var en vigtig sammenhæng for bonden og hans husstand, da det var det, der fik det lille bondesamfund til at hænge sammen.

Krise i landbruget

Den første del af 1700-tallet var en vanskelig periode for det danske landbrug. Dette skyldes den dalende efterspørgsel i Europa, hvilket satte sig spor i faldende priser. Denne udvikling gik navnlig hårdt uover landbrugsvarer som korn, stude og animalske produkter, og omkring 1730 var landbrugspriserne de laveste i mands minde. Dette blev der i 1735 forsøgt ændret. Der blev nemlig indført

totalforbud mod import af korn til Danmark. Sigtet var klart at sikre de danske kornproducenter et garanteret marked og højere priser. Den stagnerende periode begyndte at ændre sig i midten af 1740'erne, og medførte en fordobling af prisen på rug og havre samt en eksport af dansk korn med ca. 50 %. Med disse kraftige prisændringer blev grundstenen for landboreformerne lagt.

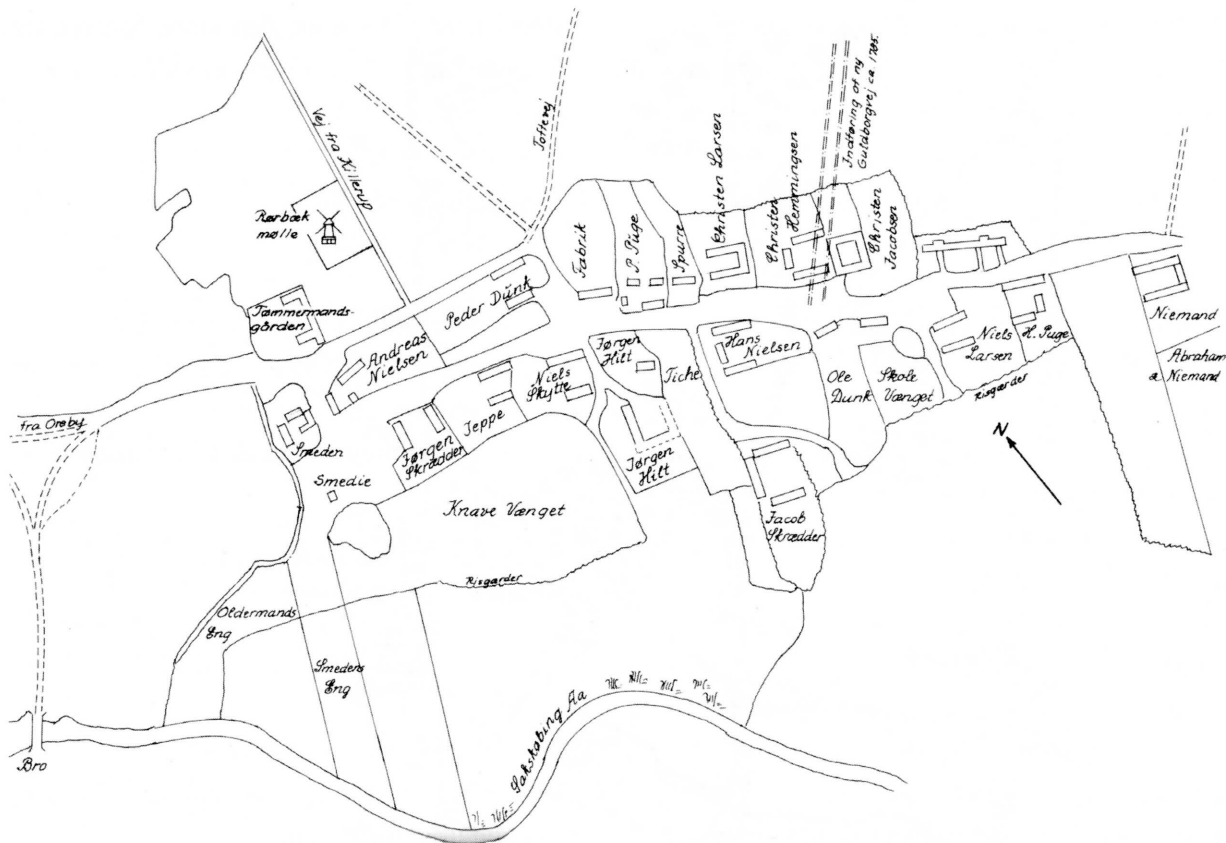
Nye tider

De markedsorienterede godsejere reagerede hurtigt på de stærkt stigende kornpriser, der som sagt begyndte i midten af 1700-tallet. De så hurtigt en mulighed for produktionsforøgelse og interessen for dyrkningsreformer, som kunne forøge landbrugets udbytte voksede. I denne forbindelse blev dyrkningsfællesskabet af mange, også regeringen, betragtet som værende skadeligt for produktionen. Derfor blev der efter 1758 udsendt en række udskiftningsforordninger, som sigtede på udskillelse af jord imellem de enkelte landsbyer, samt opdeling og indhegning af fællesarealerne. Disse forordninger var gældende i hver sin landsdel, og den, der var gældende for blandt andet Lolland og Falster, blev udsendt d. 28/12 1759.

Men i året 1781 kom den store forordning, der blev hovedloven om udskiftningen og udflytningen. Det var en kodifikation af tidligere bestemmelser vedrørende udskiftningen og udflytningen. Denne fordrings hovedpunkter var:

1. Enhver lodsejer fik ret til at få sin jord udskiftet på et eller allerhøjest 2 af 3 forskellige steder, efter at bymarken først var indhegnet fra de tilgrænsende byer.
2. Selvom kun én lodsejer ønskede udskiftningen, skulle der lægges en fuldstændig plan for hele byens udskiftning.
3. Alle udgifter skulle fordeles på samtlige lodsejere også dem, der ikke ønskede udskiftningen.

Udskiftningen af fællesskabsjorden blev sat i gang på baggrund af de ovenstående forordninger, og det var et enormt stort og omfattende arbejde. Det var noget af et puslespil at få de enkelte gårdes mange agerstrimler samlet under en eller nogle ganske få parceller. Men for at udskiftningen skulle være land-

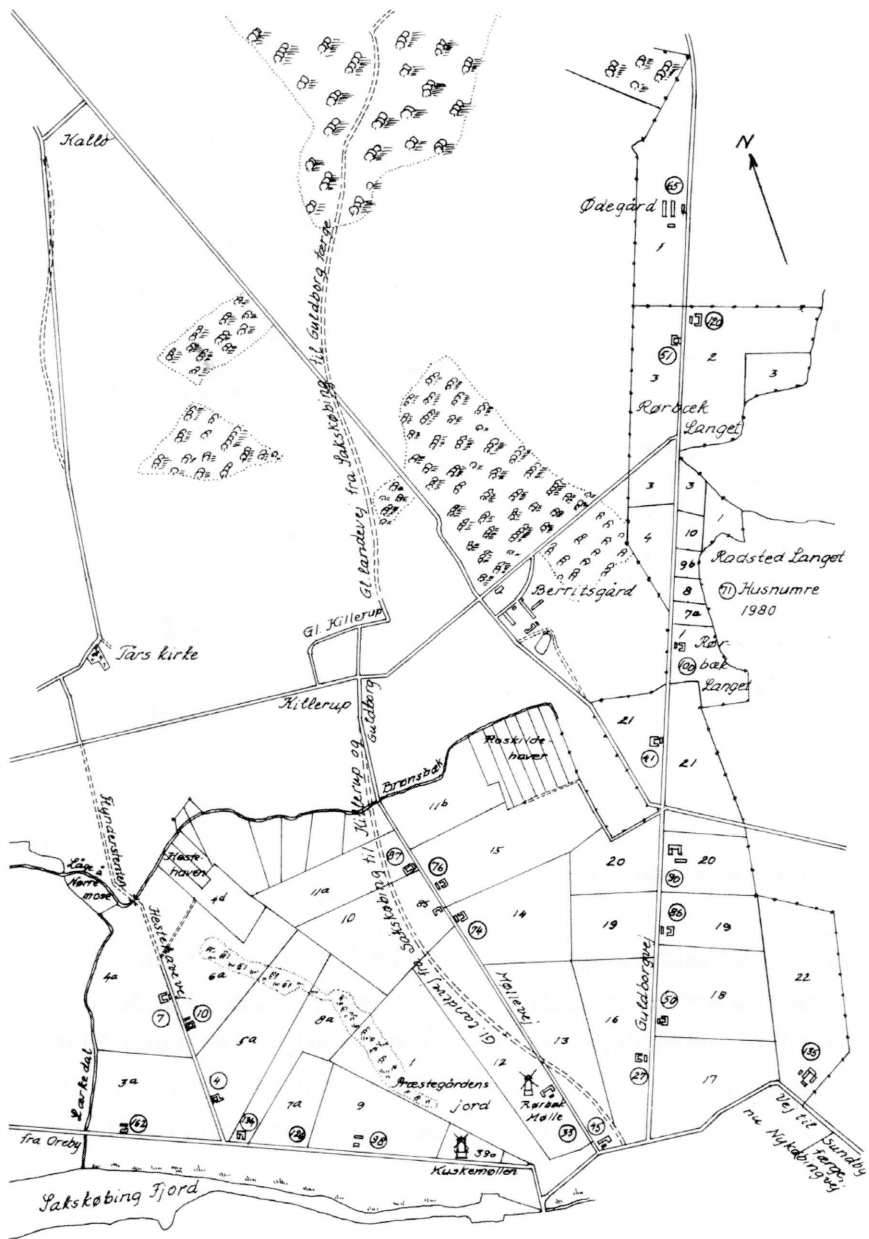
Rørbæk 1784 inden udflytning af gårdene, Kort A

brugsmæssig rationel, var det nødvendigt at nedrive en del af gårdene i de forhenværende landsbyer og genopføre dem ude på deres, til tider fjerntliggende, nye jorder.

Rørbæk havde i 1568 21 gårde. Heraf var 6

under Krenkerup, 3 var selvejergårde, 3 var lagt under kronen, 3 under Fuglsang, 3 under Berritsgård, 1 var under Maribo Kloster, 1 under Årsmarke (nutidens Knuthenborg) og den sidste var lagt under Bispens Ø (nutidens

Udskifting af
Rørbæk 1784
Kort B

Ulriksdal). Denne fordeling havde ændret sig knapt et århundrede efter. I 1664 var antallet af gårde i byen det samme, men nu var 10 af dem lagt under kronen, 7 under Berritsgård, 1 under Krenkerup, 3 under Orebygård, og der var stadig 3, der var selvejere. Men ved matriklen i 1688 har byen formentlig haft 26 gårde, da Rørbæk Langet efter al sandsynlighed blev lagt ind under Rørbæk og Sakskøbing Landsogn i denne forbindelse.

Men i den efterfølgende gennemgang af udflytningen i Rørbæk er det de oprindelige 21 gårde, der vil blive behandlet. For at få mest ud af disse redegørelser er der vedlagt to kort – kort A og B. Dette er gjort for at det er muligt at visualisere udskiftningen og udflytningen bedst muligt. Kort A viser, hvor de oprindelige gårde lå i Rørbæk i 1784, lige før udflytningen for alvor tog fat. Hvorimod kort B viser de arealer de enkelte gårde fik tildelt ved udskiftningen i 1784, hvilke gårde fik tildelt hvilke dyrkningsområder, og hvor skulle gårdene med tiden flyttes hen. Udskiftningen dannede grundlag for udflytningen af gårdene, som løbende fandt sted indenfor det følgende århundrede.

I det følgende benævnes de enkelte gårde med de nuværende adresser.

Orebyvej 162, “Lærkegård”

Denne gårds jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 3, Rørbæk. Gården blev i 1784 beboet af Jacob Pedersen Skrædder, og det var da også ham, der beboede der, da den inden for tidsrummet 1785-1793 blev udflyttet til Rørbæk Strandmark. Nogle af de eksisterende bygninger er sandsynligvis de oprindelige fra udflytningen. Der hører i dag det samme jord til gården, som blev den tildelt ved udskiftningen.

Lærkegård, årstal ukendt

Hestehavevej 7, “Højvang”

Denne gårds jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 4, Rørbæk. Gårdens beboer og beliggenhed er i 1784 ukendt. Men hvad vides er, at den i 1786 blev udflyttet af Lars Jensen. De jorder, der hørte til gården ved udflytningen, er i dag solgt fra, og gården,

som ikke består af de gamle bygninger, bliver brugt til beboelse.

Hestehavevej 4, “Langfeldt”

Denne gårds jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 5, Rørbæk og var beboet af Jørgen Hilt, da gården blev udflyttet til Rørbæk Strandmark kort tid efter udskiftningen i 1784. De udflyttede bygninger eksisterer ikke i dag. Jorden dyrkes heller ikke længere herfra, men derimod fra en anden gård.

Hestehavevej 6, “Hestehavegård”

Denne gårds jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 6, Rørbæk. Gården blev beboet af Laurs Christensen i 1784. Udflytningen fandt først sted omkring 1820. De udflyttede bygninger eksisterer ikke dag, og gården fungerer som et nedlagt landbrug. Jorden dyrkes fra en anden gård.

Orebyvej 126, “Bertelsgård”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 7, Rørbæk. I 1784 og da den en årrække senere i 1810 blev udflyttet blev den beboet af Bertel Jeppesen. Gårdens jorder eksisterer i dag stort set, som da den blev udskiftet, mens bygningerne er skiftet ud efter udflytningen.

Orebyvej 134, “Hjørnegård”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 8, Rørbæk. Den blev i 1784 beboet af Niels Larsen Skytte, og det var også ham, der var bosiddende på den, da gården et sted mellem 1800 og 1804 blev udflyttet. De udflyttede bygninger eksisterer ikke i dag men de tilhørende jorder, er stort set de samme som ved udskiftningen.

Orebyvej 98, “Uglegården”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 9, Rørbæk. Den blev i 1784 beboet af Jørgen Jacobsen Skrædder, men det var hans efterfølger Christen Abrahamsen Skrædder, der boede der, da den ca. 1790 blev udflyttet. De udflyttede bygninger eksisterer ikke i dag, men de tilhørende jorder er grundlæggende de samme som ved udskiftningen. Størstedelen af husene på den nordlige side af Orebyvej er bygget på grunde, der er udstykket fra “Uglegårdens” jorder.

Møllevej 85

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 10, Rørbæk. Den blev i 1784 beboet af Peder Jacobsen Puge, hvilket også var tilfældet, da udflytningen fandt sted i 1790. Gården blev nedlagt i 1969 og jorden

blev lagt ind under matrikel nr. 11a, Rørbæk, Møllevej 87. Bygningerne eksisterer i dag, og de anvendes til beboelse.

Møllevej 87

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 11a, Rørbæk. Gården blev udflyttet i perioden mellem 1797 og 1833, mens den blev beboet af Søren Jørgensen. Det er imidlertid uvist, hvor bygninger lå inden udflytningen. Det nuværende stuehus stammer fra det tidspunkt, hvor bygningerne blev udflyttet, hvorimod driftsbygningerne er væsentlig nyere. De oprindeligt tilhørende jorder hører stadig til ejendommen, se dog Møllevej 85.

Møllevej 35, "Rosengården"

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 12, Rørbæk. Ved dens udflytning i 1784 var den beboet af Peder Sørensen Tømmermand, hvilket også var tilfældet omkring år 1800, da gården blev flyttet til Rørbæk mølle. De oprindelige bygninger fra udflytningen eksisterer ikke længere (de ældste bygninger på ejendommen er fra 1890), men bygninger der er opført omkring år 1900 ejes og anvendes i dag af Sakskøbing kommune til ungdomsklub og fritidsklub. Hovedparten

af den tilhørende jord er udstykket til parcelhuse.

Nykøbingvej 45

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 13, Rørbæk. Den blev i 1784 beboet af Peder Pedersen Dunk. Gården blev aldrig udflyttet og forblev således på samme sted indtil 1968, hvor bygningerne og dele af jorden blev solgt til benzinfirmaet BP. Herefter blev de gamle bygninger revet ned, og på stedet blev der opført en servicestation med tilhørende værksted. Den tilhørende landbrugsjord blev derefter udstykket og bebygget med parcelhuse og villaer. På det sted, hvor de gamle bygninger og servicestationen havde ligget, blev der i 2004 opført bygninger til dagligvarekæden Aldi.

Gård i Rørbæk, årstal ukendt

Møllevej 74, "Askhøj"

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 14, Rørbæk og blev i 1784 beboet af Ole Olesen Dunk. Det var hans efterfølger på stedet, Hans Nielsen, der boede på gården, da den mellem år 1792 og år 1820 blev udflyttet. Der hører mere jord til gården i dag, end den fik tildelt ved udskiftningen. Der eksisterer i dag ingen af de oprindelige bygninger fra udflytningen.

Møllevej 76, "Frederikshåb"

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 15, Rørbæk. Gårdens beboer i 1784 er ukendt, men hvad vides er, at den er blevet udflyttet indenfor perioden 1798-1826, hvor Niels Sørensen af Kalø havde bopæl på stedet. Der er lagt jord til gården efterfølgende. Til trods for, at der ligger et gammelt stuehus på gården, er dette sandsynligvis ikke det oprindelige stuehus, idet det nuværende stuehus sandsynligvis er opført i midten af 1800-tallet, som det også er tilfældet med nogle af driftsbygningerne.

Guldborgvej 27

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 16. I 1784 var gården bosat af Hans Nielsen Dunk, men der skulle gå

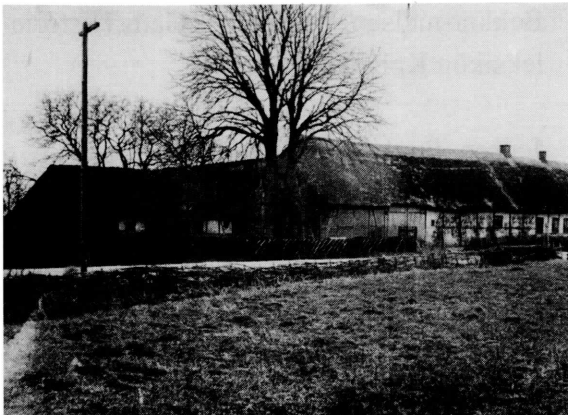
endnu lidt over ét århundrede, før gården blev udflyttet, hvilket skete i år 1900. Her blev den udflyttet fra hjørnet af Nykøbingvej og Saxes Allé til Guldborgvej 27. Gården blev i 1979 købt af Saksøbing Kommune og blev efterfølgende brugt til fritidshjem og børnehave. Den tilhørende jord blev i samme forbindelse udstykket til parcelhuse. Der er i dag planer om at opføre en ny skole på en del af gårdens jord.

Nykøbingvej 74, "Slentegården"

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 17, Rørbæk. Den var i 1784 beboet af Rasmus Hansen Nymand. Denne gård blev aldrig udflyttet i forbindelse med reformerne, men i 1909 blev både jord og bygninger solgt til De Danske Sukkerfabrikker A/S af Lars Olsen Slente, der året efter opførte sukkerfabrikken i Rørbæk. Bygningerne er stadig bevaret.

Guldborgvej 50, "Fogedgården"

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 18, Rørbæk. "Fogedgården" blev i 1784 beboet af Anders Hansen Abrahamson, men det var Ingeborg Pedersdatter, der i 1867 udflyttede gården fra Nykøbingvej. De oprindelige bygninger bliver i dag benyttet

Gård i Rørbæk, årstal ukendt

til beboelse og der drives ikke længere landbrug fra ejendommen, da jorden er solgt fra.

Guldborgvej 86, “Langstedgård”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 19, Rørbæk. Gården blev i 1784 beboet af Niels Jensen, men hvor den oprindelige gård har ligget vides ikke. Men den blev udflyttet omkring år 1800. De udflyttede bygninger eksistere ikke mere. Ejendommen bliver i dag brugt til beboelse, og jorden er solgt fra.

Guldborgvej 90, “Dyrelægegården”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 20, Rørbæk. Gården var i 1784 beboet af Christen Jacobsen af Rørbæk, men

det var Hans Christiansen, der var bosiddende der, da gården blev udflyttet i 1835. Gården er i dag nedlagt som landbrug, og bygningerne bliver brugt til beboelse. Det er imidlertid ikke dem, der blev opført ved udflytningen.

Guldborgvej 41, “Eblelund”

Gårdens jordtilliggende blev samlet under matrikel nr. 21, Rørbæk. Gården var i 1784 beboet af Henning Christensen, men det var først hans efterfølger Rasmus Hansen, der i løbet af perioden 1795-1813 udflyttede gården. De bygninger, der blev opført ved udflytningen, er ikke dem, der er beboet i dag. Gården er ikke længere en landbrugsejendom, og jorden er med tiden blevet solgt fra.

Resultatet af reformerne

Resultatet af reformerne var, som det kan ses i ovenstående gennemgang, tydelige i Rørbæk. I 1784 var alle bymarker blevet udskiftet. Det var dog normalt, at en del eng stadigvæk forblev som fælles, dette kan ikke ses ud fra kortene, men det var kutymen i resten af landet. Det har været en almindelig opfattelse at landboreformerne med ét slag afskaffede landsbyfællesskabet – men det

er ikke den helt rigtige opfattelse. Efter udskiftningen ventede de fleste med at flytte ud. Enkelte gjorde det i forbindelse med udskiftningen i 1784, men dette var ikke gældende for mange af de gårde, der engang havde ligget i Rørbæk by, den sidste der blev flyttet var i år 1900. Selvom dyrkningen ikke længere krævede fælles beslutninger, var der dog stadig mange opgaver, der skulle løses i fællesskab, som f.eks. organisering af brandvæsen og pasning af syge og fattige.

Kilder:

Rasmussen, Jørgen D: Bønderne og udskiftningen København 1977

Bekker-nielsen, T m.fl. : Gads Historie leksikon København 2001

Jensen, Poul & Steenstrup, Norman: Baroniet Guldborglands Fæstegårde Forlaget Guldborgland 1988,

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, Bind 9 : Den lange fred : 1700-1800, København 1990

Busck, Steen & Poulsen, Henning (red.): Danmarks historie – i grundtræk, Århus Universitetsforlag 2000

Saxkjøbing Sygekasse 1872 –1973

af Annelis Jensen

De første sygekasser i Danmark dukkede op i midten af 1800-tallet.

Saxkjøbing Arbejderes Syge- og Alderdomsforsørgelsesforening blev stiftet den 2. juni 1872.

Det var fremsynede mænd der så, at der lå en opgave/en samfundsopgave, som skulle løses.

Formålsparagraffen var at yde de medlemmer, der ernærede sig ved deres hænders gerning, som arbejdsmænd, herunder stenhuggere, jordarbejdere og håndværkere, en ugentlig understøttelse i sådanne sygdomstilfælde, som for en tid satte dem ude af stand til at arbejde. Foreningen ydede de nævnte medlemmer med deres familie (hustru og hjemmeboende børn under 15 år) fri lægehjælp i almindelige sygdomstilfælde.

Størrelsen på ydelsen blev fastsat af kontrolkomiteen og bestyrelsen.

Der var forholdsvis strenge krav til helbred og alder for optagelse.

I indskud betalte man 2 mark, og kontin-

gentet var 4 skilling ugentlig. Der kom tillige lejlighedsvis penge ude fra.

Medlemmerne begyndte også at stille krav. Det første og også rimelige krav var, at man fik en fast læge til medlemmerne og deres familier. Dette bevirkede en kontingentforhøjelse på 2 skilling pr. medlem pr. uge.

Saxkjøbing sygekasses fane

Forskellige arrangementer havde til formål at sikre en grundfond, der var så stor, at renterne af denne kunne dække udgifterne. Som mål havde man sat 4.000,00 kr. og en fond til ligkassen på 500,00 kr.

Den første bestyrelse bestod af 5 mand. Denne bestyrelse var dog ikke foreningens egentlige ledelse. Det var kun småting den beskæftigede sig med, f.eks. arrangement af fester i Holmeskoven og fastsættelse af regler for benyttelse af fanen og lignende.

Primus motor var Kontrolkomiteen, som arbejdede på at sikre bedre vilkår for gamle og syge mennesker, som var ude af stand til at klare sig.

Den første kontrolkomité bestod af formanden borgmester, kanceliråd C.F.C. Borch, distriktslæge Hein (revisor), brygger H.L.Brandstrup, væver og fabrikant P.C. Hermansen (forretningsfører) snedkermester Hülsen, og smedemester og brandinspektør H.C.Jørgensen.

10 år efter starten havde foreningen 47 nydende og 27 ydende medlemmer.

I 1892 vedtog Folketing og Landsting, efter mange års politisk tovtrækkeri, den første Lov om Sygekasser. De forholdsvis strenge

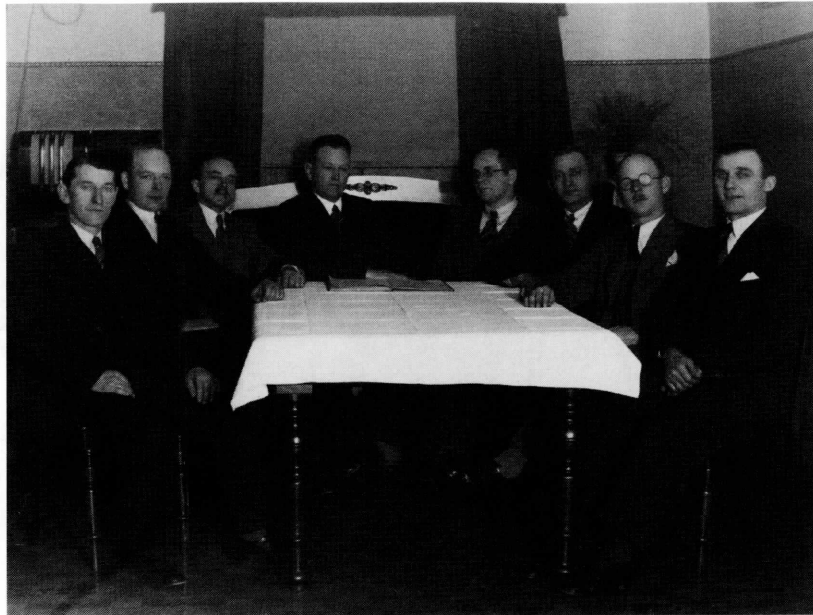
krav til helbred og alder for optagelse blev lempet noget i den nye lov, som gav sygekasserne mulighed for at få statsanerkendelse og dermed blive berettiget til at få tilskud fra staten. Det var op til sygekasserne selv at afgøre, om de ønskede at blive statsanerkendt.

I Saxkjøbing var der ikke den store interesse for det, og statsanerkendelsen blev først gennemført i 1902. I samme forbindelse skiftede foreningen navn til Saxkjøbing Arbejderes Sygekasse, og på det tidspunkt var der 41 ydende og 139 nydende medlemmer.

Kontrolkomiteen, som siden foreningens start havde administreret sygekassen og fungeret som en slags overbestyrelse, indstillede sin virksomhed i 1906.

Arbejderne var modnet mere til selv at tage styret, og medlemmerne ønskede sygekassen ledet efter mere moderne principper. Begravelseskassen blev i 1910 skilt ud og tilsluttet De Samvirkende Begravelseskasser.

I 1921 blev invalideforsikringen knyttet til sygekassen således, at alle nydende medlemmer blev invalideforsikret, idet de samtidig skulle betale en særlig invalidepræmie.

Sygekassens bestyrelse og kasserer 16. marts 1939

Fra venstre:

*Frederik Hansen - Kristian ^{Hansen} Jensen - Carl O. Petersen - Johs Thorsen
- Poul Lund - V. Knudsen - Robert Jørgensen - Karl Laurits Hansen*

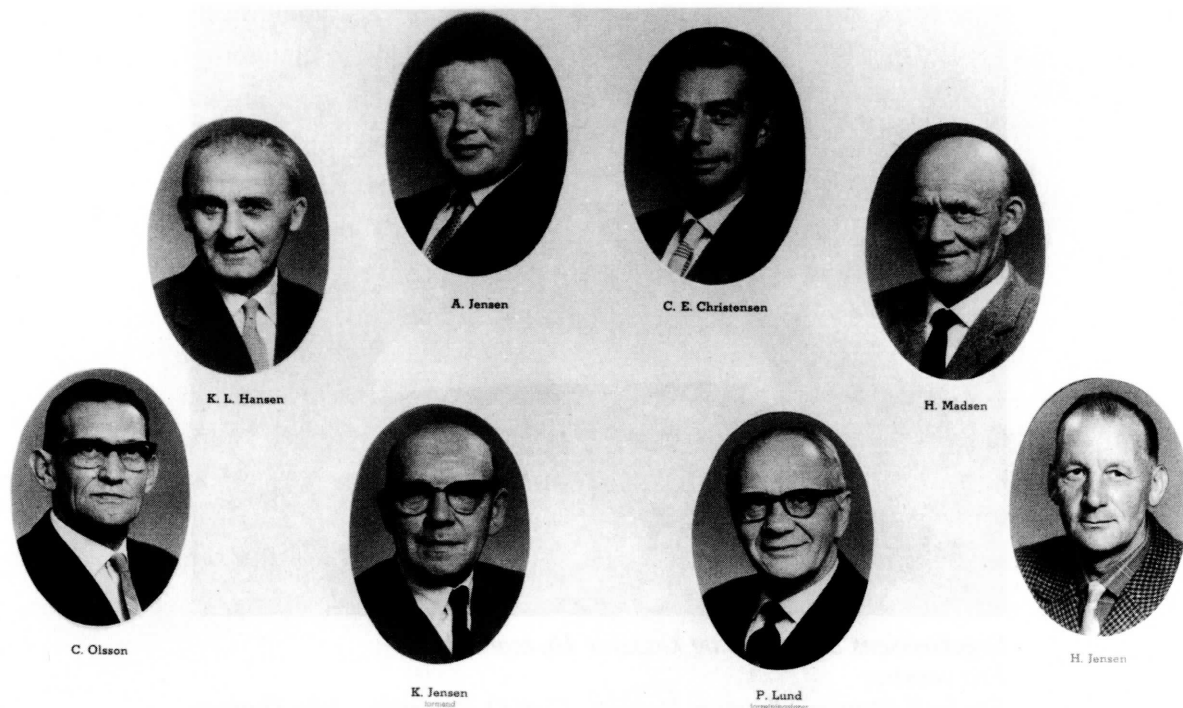
Socialreformen 1933 – ny folkeforsikringslov

Socialreformen bestod af fire love, hvoraf den ene var lov om folkeforsikring, der samlede alle regler om hjælp til syge, invalide og gamle.

Det blev obligatorisk for alle mellem 21 og 60 år at søge om optagelse i en sygekasse, subsidiært fortsættelsesygekasse, og en per-

son ville ikke kunne opnå alders- eller invaliderente, hvis pågældende ikke var medlem.

Sygekassen ydede dækning af udgifter ved hospitalsophold, lægehjælp, delvis dækning af udgifter til medicin og hjælpemidler, læge- og jordemoderhjælp ved svangerskab og fødsel, og mod særlig forsikring kunne medlemmerne tegne dagpenge.

Saxkjøbing sygekasses bestyrelse 1960

Sygeforsikringsloven – A- og B-medlemmer

Sygekassen var omfattet af Folkeforsikringsloven, indtil den i 1960 blev erstattet af lov om offentlig sygeforsikring.

I den nye lov var der en væsentlig forbedring på dagpengeområdet. Der blev indført en obligatorisk lønmodtager-dagpengeordning,

som sygekasserne skulle administrere. Der blev også åbnet adgang for andre, ikke-lønmodtagere, til at kunne tegne ret til dagpenge mod betaling af bidrag.

Den nye lov indeholdt også den ændring, at bemidlede medlemmer, medlemmer med indtægter over ”sygekassegrænsen”, kunne være medlem af den statsanerkendte sygekasse. De blev B-medlemmer og skulle

betale to kroner mere i kontingent end de ubemidlede, der blev A-medlemmer, og som ved lovens ikrafttræden skulle betale 10 kr. om måneden.

Samme år som den nye lov trådte i kraft bestemtes det, at kun én sygekasse i hver kommune kunne få statsanerkendelse.

Derfor var der af praktiske grunde flere sygekasser som ændrede navn.

Saxkjøbing Arbejderes Sygekasse blev til Saxkjøbing Sygekasse.

I mange år, indtil 1961 havde sygekassen til huse i forretningsfører Poul Lunds private bolig i Vestergade 48. Begrundet i stor medlemstilgang og de meget trange lokaler

Ejendommen i Rådhusgade, hvor sygekassen holdt til.

i Vestergade besluttede bestyrelsen at købe redaktør Petersens ejendom, Rådhusgade 21. Prisen for denne ejendom var 60.000,00, kr. og efter ombygning og indretning blev de nye lokaler indviet 28. august 1961. Der var bred enighed om, at pengene var givet godt ud.

I forbindelse med indretningen blev der indkøbt en afstemplingsmaskine. Hidtil havde man anvendt mærker, som blev klistret i medlemsbogen i forbindelse med kontingentindbetaling.

I det nye ”kasseapparat” blev kontingentet slået ind i kvitteringsbogen og på kartotekskortet i samme arbejdsgang. Ved hjælp af en tæller var det nemt at opgøre dagens indbetalinger. Helt klart en administrativ lettelse og en revisionsmæssig betryggelse.

Forretningsfører Poul Lund fratrådte efter 27 års virke den 31. august 1962, og Henning Holm blev ansat som forretningsfører 1. september 1962.

Sammenlægning af sygekasser

1. januar 1970 blev Saxkjøbing, Rørbæk, Våbensted-Engestofte, Slemminge-Fjelde, Radsted, Majbølle, Tårs og Vignæs syge-

kasser lagt sammen. Samtidig med sammenlægningen blev medlemsregistreringen med fortløbne numre ændret, så det fremover blev medlemmernes cpr. numre, der tjente som medlemsnumre, og indbetaling af kontingent kunne ske på posthus, i pengeinstitut eller på sygekassens kontor i Rådhusgade 21 i Sakskøbing.

Egon Hansen blev forretningsfører i den sammenlagte sygekasse.

I forbindelse med sammenlægningen fik Sakskøbing Sygekasse den første og eneste kvindelige formand, Ruth Winther Jensen, som gennem mange år havde været kasserer i Radsted sygekasse. Ruth Winther Jensen var formand frem til nedlæggelsen af sygekasserne pr. 31. marts 1973.

Det var ved sygekassens start helt utænkeligt, at en kvinde kunne være i bestyrelsen, og i de første 50 år af sygekassens historie var det udelukkende mænd, som ledede foreningen.

Det enstrengede system

Allerede i 1964 havde folketinget nedsat en kommission, der fik til opgave at afgive en betænkning om en samlet reform af det sociale systems organisatoriske, administrative og finansielle struktur.

Den første af kommissionens to betænkninger forelå i 1969. Den indeholdt bl.a. forslag om, at når en borger havde behov for en social ydelse, skulle der kun ske henvendelse ét sted. Det såkaldte "enstrengede system". Lovforslaget blev vedtaget i 1971, og loven medførte, at sygekasserne fra 1. april 1973 blev nedlagt.

Den lokale sygekasses opgaver blev dels overtaget af Sakskøbing Kommune og Storstrøms Amtskommune. Kommunen overtog sygekassens personale, og sygekassens ejendom i Rådhusgade 21 blev solgt.

Med udgangen af 1972 havde sygekassen 6675 nydende medlemmer.

Der indgik i kontingent og kontrolafgifter 2,5 mill. kroner, og statstilskuddet udgjorde 857.000,00 kr.

Den samlede udgift til syge- og barselhjælp udgjorde i 1972 lige godt 3 mill. kroner, og lægeudgifterne rundede 1 mill. kr.

Det samlede regnskab balancerede med 3,5 mill. kroner

I sygekasserne lå de danske foreningstraditioner forankret. Det var medlemmerne i sygekassen, der valgte ledelse til at forvalte midlerne og lægge linier for, hvordan medlemmerne blev bedst hjulpet.

Man kan tale om sygekassebevægelsen

ligesom fagbevægelsen, andelsbevægelsen og andre bevægelser, der er udsprunget af folkegruppens midte. Mange politikere er gennem tiden rekrutteret fra disse folkelige bevægelser.

1. april 1973 var sygekassernes æra forbi. Sygekassens formue på godt 500.000,00

kr. blev sammen med landets øvrige sygekassers formuer overført til “Sygekassernes Helsefond”.

Fonden fik i alt tilført ca. 300 mill. kroner, og dens formål er, at yde støtte til forskning, oprettelse og vedligeholdelse af syge- og plejehjem med mere.

Godsejer og udenrigsminister, lensbaron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn

af Dorit Minor Nielsen

Otto Ditlev Rosenørn-Lehn (ODRL) var født den 28. maj 1821 på Orebygaard som søn af oberst Henrik Christian Rosenørn, der efter sit ægteskab med Christiane Henriette baronesse Kaas-Lehn (født Barner, og barnløs enke efter syv års ægteskab med baron Otto Ditlev Kaas-Lehn), blev ophøjet i den til baroniet hørende friherrestand. Ved denne ophøjelse fik begge forældrene navnet Rosenørn-Lehn, som er slægtsnavnet den dag i dag. Moderen havde arvet baroniet Guldborgland fra sin bedstefader, Poul Abraham baron Lehn, som oprettede baronierne Guldborgland og Lehn (Hvidkilde) og stamhuset Sønderkarle (Lungholm).

*Lensbaron
Otto Ditlev
Rosenørn-Lehn*

ODRL gik i Vordingborg skole og blev student fra Sorø i 1841. Han studerede derefter jura, men måtte afbryde studierne ved faderens død i 1847 for at overtage baroniet Guldborgland med bolig på Orebygaard ved Saksøbing. Fra moderen arvede han endvidere baroniet Lehn ved Svendborg (hun havde arvede det fra en barnløs tante), og selv erhvervede han godset Røssjøholm i Skåne og ejendommene Årup og Kidding i Nordslesvig. Han regnedes i datiden for at være en af landets største jordbesiddere.

ODRL fik det skudsmål som godsejer at være forstandig, samvittighedsfuld, human og arbejdsom. Han fulgte med i den tekniske udvikling og undte gerne baroniernes bønder og forpagtere gode kår, og bønderne på hans godser havde stor tillid til hans menneskelige egenskaber.

Han var således, trods hans for en mand i sådan en position dengang normale konservative anskuelser, vellidt på egnen og hans betydning for ikke kun Guldborgland (hvor han blev en af slægtens helt store by-

gherrer), men også for Lolland-Falster var overordentlig stor. Så snart det rygtedes at baronen fra Oreby var kommet hjem, blev han ofte opsøgt af mange mennesker fra alle samfundslag.

Han kom i rigsdagen i kraft af, at han var agtet og afholdt som administrator og godsejer, og han fik talrige tillidshverv på Lolland-Falster, bla. sad han i bestyrelsen for

Den Lolland-falsterske Jernbane og Det Classenske Fideikommis. Han var initiativtager til arbejdsanstalten i Saksøbing og var virksom ved oprettelsen af de lollandske sukkerfabrikker.

Et ophold i Rom 1860-61 forstærkede hans interesse for kunst, og han blev mæcen for især unge danske kunstnere såvel gennem sit tillidshverv som direktør for Den kongelige

Oreby Mølle

Malerisamling som på Orebygaard, hvor kunstsamlingerne også voksede.

Han var, sammen med stamhusbesidderen på Engestofte, initiativtager til registrering af egnens oldtidsfund.

Hans landspolitiske engagement førte til, at han i 1870 blev udnævnt til udenrigsminister, en stilling han, med en enkelt to-tre måneder lang pause, bestred i 22 år¹ indtil sin død i 1892.

Skønt ODRL ingen særlige faglige forudsætninger havde for at bestride denne stilling, blev han en agtet udenrigsminister, hvilket i høj grad skyldtes, at han indtog det kloge standpunkt at lade udenrigsministeriets dygtige og effektive direktør, Peter Vedel få en afgørende indflydelse på ministeriets virke.

Årsagen til at kongen (C9) og hans skiftende regeringschefer i perioden valgte at beholde den i starten udenrigspolitiske uerfarende og generelt politisk lavt profilerede ODRL skyldtes den uhyre sprængfarlige situation, som landet befandt sig i efter katastrofen i 1864, hvor Danmark mistede godt en tredjedel af sit areal til Prøjsen. Stærke politiske kræfter i Danmark håbede dog på

en revanche og umiddelbart efter ODRL's tiltrædelse som udenrigsminister, lurede katastrofen igen, da disse revanchistiske kræfter lagde et betydeligt pres på kongen og hans regering for at lade Danmark gå ind i den i 1870 erklærede Fransk-Tyske Krig, på fransk side.

Denne krig endte som bekendt med et sviende nederlag til Frankrig, en afsættelse af den franske kejser (N3) og en efterfølgende tvangssamlingen af de tyske stater i et nyt tysk kejserrige under Prøjsens konge, nu som kejser Wilhelm I. Det er uhyggeligt nærliggende at antage, at hvis Danmark havde blandet sig i denne krig, så ville det nye tyske kejserrige have opslugt Danmark som en delstat, og landets status som selvstændigt kongerige for en rum tid have været ovre.

Heldigvis lykkedes det den nytiltrådte udenrigsminister ODRL at få tilkaldt direktøren Peter Vedel fra Norge, hvor han var på sommerferie, og sin forgænger i embedet den netop fratrådte konseilspræsident og udenrigsminister, lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs (fra Frijsenborg), og sammen gav de tre mænd regeringen og kongen det for eftertiden heldige råd at holde Danmark neutral. Dette

Oreby Slot

skete under og trods betydelige pro-franske (anti-tyske) demonstrationer i København og et direkte officielt fransk diplomatisk pres. Siden denne dramatiske indledning på hvervet skete der til gengæld ikke meget de næste 22 år, og ODRL udfyldte pligtopfyldende sin rolle som den lavt profilerede og uambitiøse politiske chef, udenrigsministeriet havde brug for i denne for Danmark så vanskelige tid.

ODRL nød i udstrakt grad kongens tillid hvilket, som nævnt, medførte at han uanset regering måtte forblive på posten indtil sin død i 1892.

Mens ODRL var udenrigsminister ombyggede han i årene 1872-74 Orebygaard efter tegninger af arkitekten Ove Petersen. Det oprindelige hollandske renæssancehus fra slutningen af 1500 tallet var af ODRL's

Oreby Slot

moder blevet nedrevet og nyopført i perioden 1810-20 delvist på fundamentet af det gamle hus og fremstod som et to-fløjet palæ. Ved ODRL's ombygning blev der tilføjet to tårne og endnu en fløj, og med en ny skal af murværk fik huset sit nuværende udseende i den såkaldte rosenborg stil.

ODRL indtager en i eftertiden beskeden plads i dansk historie trods de store embeder, han beklædte. Udenrigspolitisk er forklaringen givet ovenfor, og indenrigspolitisk bliver han normalt slået i hartkorn med den gruppe store jordbesiddere, der så det som deres opgave at holde de liberale fra magten, et

synspunkt kongen delte med dem, hvilket den nære fortids historie med tabet af Slesvig-Holstein til Prøjsen – og hele optakten til dette – taget i betragtning, med datidens øjne nemt kunne forklares.

ODRL havde store repræsentative opgaver, og ved selskaber, der ofte blev holdt på Orebygaard, bragte han udenlandske diplomater i nyttig forbindelse med danske politiske og kulturelle personligheder.

Oreby slot under ombygning var således rammen om et besøg af C9 den 23. og 24. juli 1872:

“Kongen sejlede ledsaget af hans kongelige højhed kronprins Frederik (senere F8) samt følge med dampskibet “Slesvig” til Guldborg. Kl. 2 om eftermiddagen fandt ankomsten sted ved Guldborg, hvor gæsterne blev modtaget af Hans Excellence udenrigsministeren, kammerherre baron Rosenørn-Lehn, biskop Monrad og stiftsamtmand, kammerherre, baron Holstein. Ledsaget af halvtreds beredne landboere drog det statelige optog nu til Orebygaard for at overnatte.

Den næste dag kl. 12,30 kom kongen og kronprinsen til Nykøbing F. og besøgte den 12. landmandsforsamlings udstilling og deltog i et festmåltid”

ODRL døde i tjenesten den 21. maj 1892 – under kongen og dronningens guldbryllupsfestligheder – og i skulle i forbindelse med guldbrylluppet have modtaget elefantordenen for sin lange og tro tjeneste. I stedet fik han en fornem bisættelse i Holmens kirke, da flere af de prominente guldbryllupsgæster deltog, herunder bla. den græske konge og den russiske zar.

Ved ODRL's død blev hans jordbesiddelser delt mellem hans to yngre brødre og hans

nevø, da han selv havde været ugift livet igennem.

Således overtog den næstældste bror Erik Rosenørn-Lehn baroniet Lehn på Fyn, hans yngste bror Christian Rosenørn-Lehn baroniet Guldborgland - og godset Røssjøholm i Skåne gik til hans nevø (Christian R-L's eneste søn), Fredrik M. Rosenørn-Lehn. Sidstnævnte overtog efter faderens død i 1899 tillige baroniet Guldborgland.

¹ Ministerierne Holstein-Holsteinborg 1870-74, C.A. Fonnesbech 1874-1875 og J.B.S Estrup 1875-94

Kilder:

Dansk Biografisk Leksikon 1982
Danske slotte og Herregårde i Maribo Amt
Lolland-Falsters Herregårde i Fortid og Nutid 1938
Fritidsnyt fra 5.5. 1988
Lokalhistorisk arkiv i Sakskøbing
Fredrik A. lensbaron Rosenørn-Lehn
De Danske Ministerier 1848-1901

En landsbysmeds historie

af Linda Christiansen

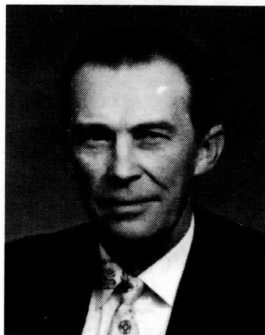
Baggrunden for denne artikel

Ejner Rasmussen, der i sammenlagt 30 år var smed i Oreby, var min morfar. Tilbage i 1977 spurgte jeg ham, om han ville fortælle mig om sit liv - fra han så dagens lys i 1902 og op til dengang i '77, hvor han som pensionist havde lagt smedegerningen bag sig - bortset fra småreparationer på familiens cykler.

Denne artikel er baseret på det han fortalte mig om sit liv som landsbysmed.

Nummer tre af tretten

Ejner Johannes Rasmussen blev født i Majbølle i december 1902. Som nummer tre i en børneflokk, der i løbet af de næste 14 år nåede op at tælle i alt 13.

Ejner Rasmussen

Faderen Hans Martin havde smedjen i Majbølle, og her måtte Ejner allerede som barn gå til hånde med at træde bælg og trække det hjemmelavede bor.

Det var også hans job at hente varer fra brugsforeningen i Hjelm. Varerne blev fragtet hjem på en trækvogn med træfælde, og i hans last kunne man ofte finde brændevin på anker. For når han sådan skumplede af sted med sin trækvogn, blev han tit standset af naboerne, der gerne ville have bud med. Så kunne der vanke en 5-øre i løn, og så var smedens dreng glad.

Da Ejner havde øvelsen i at træde bælg i smedjen, var det en selvfølge, at han på søn- og helligdage trådte bælg i kirken. Ved det kunne han tjene 10 kr. om året - og var der bryllup eller begravelse, fik han 50 øre ekstra.

Vognmand som 10-årig

Som 8-årig var han gammel nok til at begynde at arbejde for fremmede. Sammen med

storebroderen på 10 år kom han ud at luge roer på akkord. Det gav kosten der, hvor de arbejdede. Da han var 9, var han stor nok til at hjælpe til i hele høsten fra 6 morgen til 7 aften - det fik han 3 kr. i kobberpenge for, men det var en træt lille fyr, der vendte hjem efter sådan en arbejdsdag.

Hjemme havde familien en hest. Det gav hans far mulighed for at drive lidt vognmandsforretning ved siden af smedjen, og allerede som 10-årig sad Ejner ved tømmerne. En af de ture, han ofte berettede om, var da en blind mand skulle køres til Nykøbing. 20 km - ad en vej Ejner ikke kendte.

De nåede dog frem, og her fik Ejner mad og skulle så vente, til manden ville hjem igen. Det blev ret sent, så det var bælgmørkt, da de skulle tilbage. Og med en blind som passager var der ikke meget hjælp at hente. Men hesten må have kendt vejen, for de nåede da hjem.

Trods de mange job, var der alligevel tid til både skole og skurkestreger. Som da han med vilje flækkede sin ene træsko for at få et par nye, men endte med at måtte traske til skole med et bånd omkring og sviende rygstykker. - for smeden slog hårdt med livremmen, når

smedeungerne gik for vidt og at ødelægge sin træsko, det var en alvorlig sag.

Om vinteren var lykken at balancere på isflagerne i mergelgraven, jo farligere desto bedre. Det hændte da også tit, der var nogen, der faldt i, og undskyldningerne, som skulle forklare det våde tøj til dem derhjemme, var aldrig bedre end, at der vankede et par øretæver.

Ejner gik i skole i 7 år - hver anden dag. Og han må have været en kvik knægt til andet end skurkestreger, for da han i april 1917 forlod Majbølle Skole, var det med ug i både regning og dansk stil.

Smedelærlinge 1925, til højre Ejner og til venstre Ejners broder Martin

Fra maj 1917 til 1921 stod han i lære hos sin far. Også i smedjen slog smedens temperament gnister, så der kunne godt vanke øretæver til læredrengene. Ejner fik dog lært at sko en hest, men meget andet blev det heller ikke til, for det var hovedsagelig det beskidte arbejde, han blev sat til.

Mekaniker og kørelærer uden kørekort

Efter de fire års læretid fik han arbejde på et maskinværksted i Nykøbing F. Her måtte han til at lære det hele forfra, for han havde jo lært til grovsmed, ikke mekaniker.

Men det var ikke den eneste udfordring for Ejner. Mekanikeren drev nemlig også en køreskole, og her blev Ejner sat til at lære folk at køre - selv om han ikke havde kørekort! Og det blev faktisk til en del kørsel, for om søndagen, når han ikke stod i smedjen, kørte han vognmandskørsel for mekanikeren over hele Lolland og Falster.

Øvelsen bag rattet kom ham dog til gode senere, da han i 1925 tog kørekort.

Ejner blev i Nykøbing i to år. Så blev han arbejdsløs. Han tog hjem til landsbyen igen

for at gå til hånde i faderens smedje. Det gik dog ikke særlig godt. For det første havde faderen nok at føde på i forvejen, og for det andet var Ejner nok blevet lidt for klog... så han blev sendt ud at trække roer op.

Turen går til Femø

Det kunne dog ikke blive ved at gå. Så for Ejner var det et held, da smeden på Femø døde, og konen stod alene med smedjen. Ejner drog til Femø og blev bestyrer af smedjen.

På øen måtte han endnu en gang erkende, at det ikke var meget han havde lært i sin læretid, så det var bare med at spytte i næverne og se at komme i gang, for der var ingen at spørge.

Folk på øen var imidlertid glade for den nye smed, og slagtermesterens Gudrun var særlig glad for ham - så glad at hun i 1927 blev fru Rasmussen.

I 1924 måtte Ejner forlade Femø, fordi han blev indkaldt som soldat. Efter hjemsendelsen tog han tilbage til Majbølle, fordi hans far havde brækket armen og var uarbejdsdygtig. En af Ejners brødre var netop vendt

hjem fra Amerika med en bil. Den købte familien, og så startede de en køreskole, som Ejner passede i to år.

Fra hestesko til radioer og benzin

I 1927 købte Ejner Oreby Smedje. Til smedjen hørte dengang både stuehus og tre tønder land, som skulle passes ved siden af.

En stor del af smedearbejdet bestod i at sko heste, reparere landbrugsredskaber og lægge jernringe på hjul fremstillet af karetmageren, som på det tidspunkt også var at finde i Oreby et par hundrede meter fra smedjen. Jernringene var nødvendige for at hjulene, der dengang var af træ, kunne holde til at køre på vejene.

Naboskabet til Oreby Gods kastede også en del opgaver af sig. På avlsgårdene Oreby og Rodsnæs var der ofte bud efter ham som beslag- og maskinsmed. Hans arbejdsopgaver spændte dog vidt - fra gelænder og rækværk til en lille bro i Oreby Have til installation af vand og sanitet på Oreby Slot.

Ud over det begyndte han at sælge radioer, der var noget helt nyt. Biler var også noget forholdsvis nyt, og selv om der ikke var

mange af dem, oprettede Ejner alligevel en benzintank.

Fra starten i '27 arbejdede Ejner forretningen op til 3-4 mand, der alle var på kost - så hvad de ikke skulle have i løn, spiste de op, sagde han senere, når han fortalte om det. I 1933 fik han tilladelse til at kalde sig smedemester, og det åbnede for store arbejder som blandt andet Rørbæk Vandværk i 1934.

Krigen kradser

Men midt i 30'erne begyndte det at gå ned ad bakke. En krise i landbruget ramte smedjen meget hårdt. Der var dog stadig arbejde til ham selv, men i 1937 besluttede han at sælge den.

Krigen var brudt ud med følgende mangel på brændsel. Rundt om i landet startede man tørvemoser, og på det felt ville Ejner også prøve lykken. Sammen med en kompagnon købte han en tørvemose i Musse, men det blev ingen guldgrube, for kompagnonen løb med pengene, mens Ejner knoklede i mosen.

Han klarede sig dog ud af det og blev ansat som møbelhandler hos en bekendt i Nykø-

*Oreby Smedie, Orebyvej 253,
ca. år 1955*

bing F., der var møbelfabrikant. Det foregik på den måde, at alle møblerne blev sendt med toget til Jylland. Så solgte han nogle af dem om formiddagen, og om eftermiddagen sendte han resten videre til næste by, hvor seancen gentog sig.

Som så mange andre måtte Ejner for at føde familien tage, hvad der var af arbejde at få under krigen og i efterkrigsårene - med mere eller mindre held lykkedes det ham at holde skindet på næsen, og i 1951 købte han smedjen i Oreby tilbage igen. Denne gang uden jord og stuehus.

Tilbage i Oreby

Der var sket en mægtig udvikling siden første gang han havde smedjen. Traktorerne havde holdt deres indtog på landet sammen

med de moderne landbrugsmaskiner, og nu fik Ejner brug for det, han havde lært som mekaniker.

Konkurrencen fra maskinhandlerne blev hårdere, og man måtte finde nye veje for at overleve. Nu bestod smedearbejdet hovedsagelig i at lave centralvarme, rørarbejde og lignende, og også dette måtte Ejner lære sig - han fik dog på det felt god hjælp af kollegaen Børge Hansen, som blev hans efterfølger i smedjen i Oreby.

For Ejner blev det til godt 20 år i smedjen i Oreby. I 1972 solgte han den og gik på pension. Ejner Rasmussen døde i 1981, 78 år gammel.

200 års udvikling af skoleundervisningen i Sakskøbing Kommune fra Reformationen i 1536 til Danmarks første skolelov i 1739

af Bo Christiansen og Bent Jensen

Når I læser overskriften, tænker I måske, at det bliver spændende at læse, hvor meget, der blev opnået på 200 år fra ingenting ved hjælp af fremsynede mænds anstrengelser. Jeg håber, I vil synes, det er interessant, og jeg vil vende tilbage med en bedømmelse i slutningen af beretningen.

For mange er det måske overraskende, når jeg fortæller, at ordet skole stammer fra det græske ord skolæ, som betyder fritid, nemlig fri fra det daglige livs gøremål.

Latinskolen i Sakskøbing

Jeg vil begynde med latinskolen i Sakskøbing. Hvorfor en latinskole i Sakskøbing? Forklaringen er, at efter reformationen forsvandt klostrene, der lå som kulturcentre rundt om i Danmark, både i byerne og ude på landet. De efterlod sig et tomrum, som man søgte at udfylde, bl.a. ved at oprette latinskoler i alle købstæder.

På arkivet har vi fundet en artikel af arkivmedarbejder Chr. Lorentzen. Da artiklen ikke har været udgivet før, synes jeg, den fortjener at blive det nu, her følger den:

Efter reformationen blev der i Sakskøbing ca. 1540, som i alle andre købstæder, oprettet latinskole. Det er imidlertid kun lidt, vi ved om den i dens første levetid, og senere er det væsentligst rektorenes navne, der kendes. Aflønningen var yderst ringe, så derfor var degn og rektor embedet slået sammen, men lønnen for begge embeder beløb sig kun til 16 tønder korn om året. Embedet var virkelig så lille, at ingen dygtig skolemand følte sig fristet til at søge det, og skolen fik da heller aldrig noget godt ry. Den værste tildragelse skete omkring 100 års jubilæet, da en rektor på borgmesterens foranledning blev slået ihjel, fordi han havde givet en mand, der ville blande sig i skolens sager, en ørefigen. Undervisningen foregik i det lille sakristi på nord siden af kirken, dette rum har vistnok lige til skolens ophør været anvendt til undervisning. Da der i disse tider hyppigt holdtes gudstjeneste på søgnedage, kunne det nære naboskab mellem kirke og skole, kun en dør skilte, tit være generende, da børnene ikke altid var lige rolige. Særlig uheldig var det, at kirkens skriftestol var anbragt umiddelbart bag døren, så når læreren

ikke var kommet til tiden, måtte præsten ofte afbryde skriftemålet og gå ind og dæmpe de urolige elever; men det kunne også hænde, at børnene pludselig blev musestille, det var næsten det værste, for så kunne man være sikker på, at de lyttede med, og det var just ikke meningen. Selv om læreren var til stede, var det ikke altid, at det støjende skolearbejde faldt i tråd med skriftemålet eller gudstjenesten. Sakristiet kunne ikke opvarmes, så i den værste vinterkulde måtte undervisningen foregå i rektors lille hus. Den dårligt lønnede stilling blev næsten udelukkende søgt af teologiske kandidater, der ventede på at få et præstekald, så de fleste blev kun i byen i kort tid, der var dog én undtagelse, det var rektor Terkil Hansen Halse, han var rektor fra ca. 1690 til ca. 1730, altså ca. 40 år. Han var nu også så heldig at have borgmester Henrik Kradepohl til svigerfar, og de to drev i forening et udstrakt landbrug, bl.a. drev de Saksøbing Hospitals jorder, og på grund af hans private virksomhed, havde han også en privat bolig, så i hans tid forfaldt det lille usle hus, der hørte til rektor embedet, fordi det stod ubeboet. Hvor meget tid han havde til at passe sine embeder som degn og rektor, melder historien desværre ikke noget om.

Til skolen blev der i årenes løb givet nogle gaver, bl.a. havde fru Elisabeth Friis til Beritzgård, enke efter Jacob Hvitfeld, givet 500 Rigsdaler og præsten Beyerholm i Saksøbing og hans søstersøn J. Stenderup 200 Rigsdaler som legater. Ved nedlæggelsen af skolen i 1740 blev disse legatmidler overført til Latinskolen Nakskov. Skolen havde da bestået i omtrent 200 år.

Da man ved istandsættelsen af kirken i 1864 nedrev det lille stygge sakristi på kirkens nord side, var der ikke mange, der tænkte på, at det var sidste rest af Latinskolen, der forsvandt eller på alle de stride tårer, der var udgydt af peblingene på den trange vej til klassisk visdom.

Almueskolen

Efter skildringen af skolen, som skulle være indgangen til studierne på Universitetet, hvor præsterne skulle uddannes, retter vi nu blikket mod almueskolen, forløberen for folkeskolen, som efter reformationen fik den altafgørende opgave at sætte børnene i stand til at læse og forstå de hellige skrifter. Efter Reformationen var der altså to hovedopgaver at uddanne præster og gøre menigheden i stand til at læse bibelen.

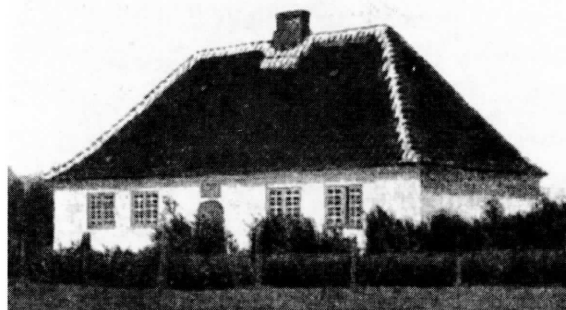
Degnelæsning

Den ældste form for almueundervisning på landet var degnelæsningen. Kirkeordinansen fra 1537 bestemte, at sognets degn én gang om ugen skulle undervise ungdommen i børnelærdom, kristendom; bestemmelsen blev gentaget i Danske Lov 1683, og den var indtil 1739 landets eneste landsbyskolelov. I mindre og fattige sogne, hvor byrden ville være for stor til selv at holde skole, var der omgangsskole, det vil sige børnene blev undervist af en degn eller skoleholder, der gik på omgang.

Udover degnelæsningen var en stor del overladt til hjemmene, men enkelte steder oprettede godsejerne skoler, og fra slutningen af 1600-tallet nævnes en skole i Radsted. Imidlertid var der i mange sogne slet ikke tale om undervisning.

Rytterskoler

Bygning af skoler var overladt til privat initiativ, og det vil for landdistrikternes vedkommende sige godsejerne, som vi ser med Radsted Skole; men da Frederik d. IV var landets største godsejer, måtte han vise vejen, og han oprettede i 1720erne i alt 240

Rytterskole

Kongelige Skoler (nu kaldet rytterskoler) på sine ryttergodser.

Falster var hovedsagligt krongods, og de mange rytterskoler her var så godt som enerådende langt op i tiden. På Lolland var der i 1744 11 rytterskoler heraf 1 i Hjelm. Selv om vi kun har haft 1 rytterskole i Saksøbing Kommune, vil jeg bruge meget plads på at beskrive rytterskolerne, da disse sammen med godsejerskolerne gjorde, at det lollandske skolevæsen ved skoleloven i 1739 kunne opfylde lovens krav langt bedre og tidligere end andre områder i det øvrige Danmark.

Kong Frederik den Fjerde lod i årene 1717 og 18 indrette såkaldte rytterdistrikter på de kongelige godser, Lolland udgjorde 1 distrikt, i alt 12 distrikter. Da der skulle bygges 240 skoler i 12 distrikter skulle der være 20 skoler i hver. På Lolland blev en del af ryt-

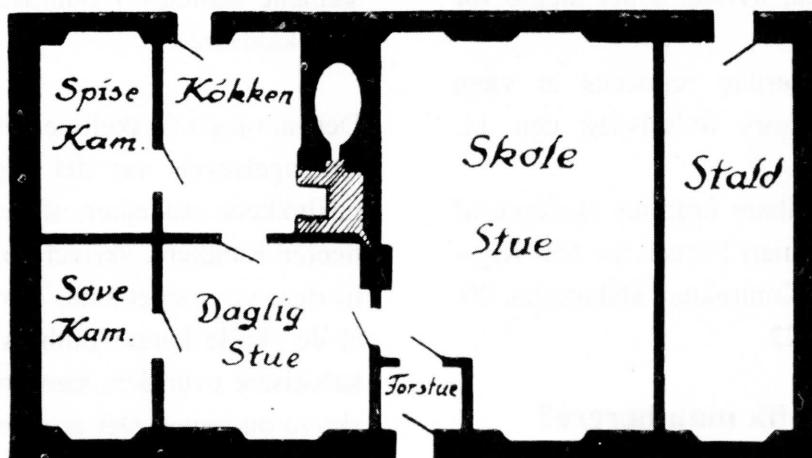

Frederik d. IV

tergodset solgt, inden skolerne blev opførte, hvorfor der kun blev 11 skoler, denne og andre justeringer gjorde blandt andet at Falster fik 27 skoler.

Alle hidtil opførte skole huse havde været bygget som andre huse (almindelig bonde-

bygning). Med de nye kongelige skoler indførtes en ny skoletype, skolerne opførtes således, at de blev de anseeligste bygninger i landsbyen næst efter kirken. Ikke engang præstegårdene kunne måle sig med dem. Hver skole var 21 alen lang (9 fag), 12 alen bred og $4\frac{1}{2}$ alen høj (1 alen = 0,6227 m) fra gulvet til bjælkerne. Murene var 2 sten tykke og fugede udvendig. Gesimsen var $\frac{1}{2}$ alen høj, og det høje tag med skrå gavle var dækket med røde Flensborg tagsten. De udvendige mure var opførte af små Flensborg mursten, skillerummene derimod af soltørrede (rå) mursten. Bageovn, skorsten og alle gulve var ligeledes af Flensborg mursten. Indvendig var væggene pudsede og hvidtede. Tagværket og det øvrige indvendige træ var norsk tømmer, men de udvendige dørkarme og vinduerne var af egetræ og loftet af brede "furedeler" (fyrreplanker). Der var tre yderdøre og fem inderdøre, 8 vindueskarme med to rammer i hver og 24 blyindfattede ruder i hver ramme. Indvendig var vinduerne malet røde, udvendig perlegrå. Udenfor vinduerne, var der skodder eller lemme, der også var malet perlegrå; disse lemme skulle holdes lukkede for vinduerne om natten, hedder det.

Grundplan af Frederik d. IV skoler

Gennem den rundbuede dør kom man ind i den lille forstue, derfra ind i skolestuen og fra denne ind i lærerens stue. Herfra var der døre til sovekammer og køkken og fra dette til spisekammer og gård. I køkkenet var der åben skorsten med ildsted og ovn, og herfra fyredes i bilæggerovnen, der opvarmede både skolestuen og lærerens stue. I det yderste fag bag skolen var der plads til køer og får. Da der ikke hørte jord til skolen, behøvedes der ikke mere udhus. Brændselet har vel haft plads på loftet. Oprindelig var der ikke brønd ved alle skoler. Læreren har vel været henvist til at hente vand ved gadebrønden.

Over indgangsdøren lod kongen indmure en sandsten med inskription; men på Lolland blev der vistnok aldrig opsat nogen sten. I hvert fald er ingen af dem bevaret.

Inden skolerne måtte tages i brug, skulle de afleveres til kirke inspektøren ved en synsforretning, der udførtes af amtmanden, provsten og præsten samt en murermester og en tømrermester fra København. De to sidste fik, så længe synet stod på, 2 Mark daglig, samt fri befordring.

Ved afleveringen af skolerne på Lolland og Falster ankedes over, at bygmester Fritzer uden for kontrakten havde tilladt sig at "slå

buge” over døren, hvilket synet mente var unødvendigt.

Skolernes stiftelsesdag regnedes at være kongens halvtredsårs fødselsdag den 11. oktober 1721.

På Lolland og Falster opførtes skolerne af muremester Christian Fritzer for 550 Rigsdaler Pr. skole. Kontrakten afsluttedes 20. eller 30. marts 1722.

Hvordan fik man lærere?

Man kunne ikke forvente, at studerede folk ville søge ansættelse ved rytterskolerne. Lønnen var alt for lille, og stillingen i det hele alt for ubetydelig til, at den kunne friste dem. Men for dog at få studenter, der muligvis kunne forudsættes at have lyst og evne til at undervise, til at søge ansættelse, stilledes der sådanne i udsigt, at de efter at have vist særdeles flid i 3-4 år ville blive befordret til degneembede eller præstekald. Ellers var det præstens pligt at opsøge og foreslå en “person”, der kunne skikkes til lærer. Fandtes en sådan, skulle han i amtmandens nærværelse eksamineres af præst eller provst, og hvis de anså ham for tilstrækkelig dygtig, blev han antaget og måtte i deres nærværelse underskrive instruktionen (denne instruktion for skolemestre kan betegnes som den første

samlede skolelov i Danmark), men han fik intet kaldsbrev.

Det var meget forskellige folk, der blev ansat. Undtagelsesvis var det degne, men ellers mislykkede studenter, afskedigede underofficerer, klokkere, skrivere o.l.. Fordringerne til dem var meget små. Der forlangtes kun, at de skulle kunne Luthers Katekismus og katekisere over den, samt at de kunne læse, skrive og regne. Det er ikke så underligt, at mange af dem måtte afskediges efter kort tids forløb enten på grund af uduelighed eller på grund af forargeligt levned. Afskedigelse foretoges lige så let som ansættelsen og af de samme myndigheder.

Hvordan var lønnen?

Selv efter tidens prisniveau må lønnen betragtes som alt for ringe. Det kan bl.a. ses af udtrykket: “Skolemestre skal ligesom andre fattige folk have et kvartals løn forud”. Selv de kgl. ryttere var bedre stillede. Biskop Worm (medforfatter til instruktionerne) havde henstillet, at lærernes penge- løn i det mindste blev lige så stor som en rytters, der fik 4 Mark om ugen (34-35 Rigsdaler om året), men det blev ikke bevilget, lønnen blev kun 24 Rdlr. Hele lønnen blev da:

Instruction

Hverreter

Fi **F**riedrich den **F**ierde/
af **G**uds **R**aaide/ **R**onge
til **D**anmark og **N**orge/ de **V**en-
ders og **G**otbers/ **H**ertug udi **S**lesvig/ **H**olsien/
Stormarn og **D**itmerken/ **B**reve udi **O**ldenborg og **D**elmen-
borst/ allernaadigst wille/ at enhver **S**kolensker/ i **K**ottet-Di-
stricterne sig i det ham anbefoede **S**kolenskers **E**mbede/ ind-
til videre **S**alrette og forholde.

1.
Hand **S**al dagligen holde **S**cole i det dertil bestilte og han-
nem anviste **H**uus for ald Ungdommen **D**renge og **P**iger i de
Soer/ som ere dea hannem anbefoede **S**cole underlagte/ og
der hand antage sig ei allene **B**oemands/ **H**uusmands og **I**nder-
sters **B**orn/ men endog deres **L**unde/ naar de slugt af hannem
begirter.

2.
Skulle der findes nogle **F**attige forladte **F**ader og **M**oderlo-
se **B**orn/ som ingen **L**ilhold have/ men lever af **A**lmisse/ der
hand og antage sig derans/ og ikke mindre besørge deres end an-
dres **U**ndervisning.

3.
Saa snart hand sit **S**kolensker **E**mbede antræder/ **S**al **S**og-
ne- **P**raestien give ham et rigtig og ubeforlig **M**andtal paa alle
Bornene og alt **L**unde i de **S**oer som ligge til hans **S**cole/
paa det hand deraf kand erfare om **B**ornene saavel **D**renge som
Piger/ naar ei fer/ da skiaart de ere ever fra **A**ar gamle/ alle
satteligen sege **S**colen/ skulle nogle af **B**ornene uden deres for-
dres

Instruktion - grundlaget for lærernes arbejde

24 Rdlr, -- 3 læs træ brænde, -- 14 læs tørv
à 6 Tdr. , -- 280 lispund hø, -- 280 lispund
halm, -- Fri græsning til 2 køer og 6 får, -- To
dages arbejde om året (eller 1 Mark) af hver
husmand, -- 8 skilling månedlig til skrivema-
terialer for de børn, der skulle lære at skrive
og regne, -- Fritagelse for alle skatter og af-
gifter, -- Fribolig.

Det var vanskeligt, at få lønnen til at slå
til, især hvis skoleholderen skulle have
brændevin og tobak. Den eneste skole-
holder, der er kendt fra den Kongelige Skole
i Hjelm, er Jørgen Lund, om ham ved vi, at
han var gift og efterlod sig enke og 2 børn,
han var skoleholder til sin død i 1736.

I bohavet efter sin død kan vi se, at hans
løn ikke kunne slå til, idet han skyldte 16
forskellige personer bl.a. købmand Jens
Jonsen i Nykøbing, ham skyldte han for
store mængder brændevin og tobak. En
potte brændevin kostede 12 skilling, 1 pund
almindelig tobak kostede ligeledes 12 skill-
ing og stærk tobak det dobbelte, det gjorde
et slemt indhug i det samlede bohave, hvis
værdi var 44 Rdl. 1 mark og 9 skilling, da
gælden var 30 Rdl. 5 mark og 13½ skilling,
blev der kun 13 Rdl. 1 mark og 11½ skilling
til deling mellem enken og børnene. (1 Rdl.
= 6 mark og 1 mark = 16 skilling)

Endnu værre var det, hvis læreren ikke
passede sit arbejde. Da læreren i Kristrup,
Anders Brasen, ifølge sognepræstens attest
ikke havde præsteret sit skoleembede i 1727
efter instruktionen, som sagde, at alle lærere
skulle have en slags flidsattest af præsten for

at kunne hæve deres løn, blev de tre kvartaler af hans løn ham afkortede, så han i dette år måtte nøjes med 6 Rigsdaler. (36 Mark)

Tilsynet

Der næredes ikke stor tiltro til lærerne, derfor var der rigeligt med tilsyn. Præsten skulle møde en gang ugentlig i skolen for at overhøre ungdommen og erfare dens fremgang, og desuden havde han ved katekisationen i kirken hver søndag lejlighed til det samme. Men også præstens tilsyn skulle kontrolleres. Provst og amtmand skulle hvert år tilse skolerne, og hvis præsten havde været forsømmelig eller set gennem fingre med læreren, skulle de melde det til biskoppen, der atter skulle sørge for, at præsten straffedes for sin forsømmelse. Læreren skulle endelig hvert tredje år møde med børnene i kirken til overhøring ved biskoppens visitats. Finder biskoppen noget at udsætte på læreren, “skal han have magt til lydeligen at tilspørge ei alene provsten, præsten og degnen, men endog den ganske menighed”, om de har noget at udsætte på læreren. Finder biskoppen derefter, at læreren ikke har efterlevet sin instruks, kan han irettesætte (“reprimandere”) provst og præst for deres mindre skrappe tilsyn og sørge for, at læreren uden videre bliver kasseret af amtmanden.

Skolegangen

Der indførtes skolepligt ved skoleloven i 1739. For at læreren kunne vide, hvilke skolepligtige børn, der var i distriktet, skulle præsten hvert år give ham en fortegnelse over alle børn over 5 år. Fra det 5. til det 8. år skulle de møde i skolen hver dag: I sommerhalvåret, der regnedes fra Påske til Mikkelsdag, fra kl. 7-11 og 2-6. Resten af året fra kl. 8-12 og 2-4. – En ufattelig lang skoletid for denne aldersklasse.

Ville noget barn skulke, skulle læreren give forældrene det tilkende, “som da med Riis straffer dennem”; men beholdt forældrene dem hjemme, skulle han melde det til præsten, der så måtte foreholde dem det urigtige deri. Hjalp det ikke, skulle præsten melde det til amtmanden, der så kunne straffe dem med pengebøder, fængsel eller “åbenbare skrifte for den tredje forseelse”, - “Vel ment, men ganske uigennemførligt!”, som en Joakim Larsen udbryder ved behandlingen af instruktionerne.

Det var ikke hensigten at unddrage forældrene hjælp af børnene i hjemmet. Derfor fik de ret til at beholde børn over 8 år hjemme den halve dag skiftevis formiddag og eftermiddag. Dette greb ikke meget forstyrrende ind i undervisningen, da der overalt var en-

keltmandsundervisning. Ferier som nu om stunder nævnes ikke.

Undervisningsstoffet

Religionsundervisningen indtager naturligvis den fornemste plads. Dog er instruktionen mere mådeholden end prins Carls og prinsesse Sophia Hedevigs. I prins Carls instruktion § 5 udtales nemlig bl.a. at tiden ikke må spildes på “skriften og regnen”. Hver morgen skulle undervisningen begynde og hver aften slutte med salmesang, bøn og oplæsning af et kapitel af Bibelen; under bønnen skulle børnene knæle. Alle børn skulle undervises i læsning og helst lære Luthers Katekismus udenad “ord for ord”. Når den var lært, skulle den i stiftet brugelige forklaring læres dog ikke udenad. For at børnene ikke skulle binde sig til bestemte ord, men kunne gøre rede for meningen, måtte spørgsmålene idelig forandres. På helligdagene skulle børnene følge læreren i kirke. – Ved bispevisitatsen skal læreren dele børnene i fire grupper:

- 1) De der kun har lært en eller flere af de fem parter i Luthers Katekismus
- 2) De der véd den ganske Katekismus udenad

- 3) De der tillige har lært forklaringen og sentsenerne
- 4) De der desuden kan de syv Poenitenssalmer. (tilgivelsessalmer)

I andre fag skulle børnene lære det, “hvormed de i sin tid kunne tjene konge og fædreland”. Hertil hørte den bestemmelse, at der hver middag, før børnene gik hjem, skulle læses 2 – 4 artikler af Lovbogen (Kristian den Femtes Danske Lov?)

Skrivning og regning var frivillige fag, og kun de børn, hvis forældre ville betale 8 skilling om måneden til skrivematerialer, blev undervist deri.

Skoletugt

Instruktionen forudsætter, at børnene i det hele skal behandles mildt. Læreren må vogte sig for at gøre forskel på de velhavende og de fattige børn. Drengene og pigerne skal sidde hver for sig. Banden, skælden, utugtlig snak, kiv og slagsmål må ikke tåles, men forseelsen herimod “straffer han med ord”. Andre “fejl” skulle straffes med lempe, “ingenlunde med hug og slag”. De “uflittige” børn kan læreren lade sidde længere i skolen end de andre, dog bør han tage hensyn til deres nemme. Hjælper sådanne lempelig straffe ikke, skal

han underrette forældrene derom, og de eller læreren i deres nærværelse skal da straffe barnet med riis.

Fortsat undervisning

Der er allerede i denne instruktion tænkt på fortsættelsesundervisning. Når de unge havde været til den første altergang (sædvanlig i konfirmationsalderen), ophørte den egentlige skolegang, men læreren skulle dog en eller to gange om ugen gennemgå deres børnelærdom med dem, for at de ikke skulle glemme det lærte. Også tilflyttede voksne samt de værnepligtige skulle han undervise, hvis de henvistes til ham af præsten. I skrivning og regning skulle han fortsætte undervisningen, hvis nogen ønskede det.

Inventar og undervisningsmidler

Biskop Worm havde foreslået bestemt inventar til hver skole, men i instruktionerne indførtes intet herom. – Af 2 tylter (24stk.) 6 alens (1 alen= 0,6227m) brædder blev der lavet to borde og seks syv bænke. Både borde og bænke var fastgjort på pæle der var nedrammet i gulvet. Hermed er nævnt alle “skolemøblerne”.

Af bøger anskaffedes 100 ABC-er, 100 Katekismer og senere 1 bibel og måske

nogle “forklaringer” og salmebøger til hver skole og intet mere.

Det yderst tarvelig udstyr i skolestuen har stået i skarp modsætning til de smukke skolebygninger og har ikke været opmuntrende for elever og lærer.

Indførelsen af konfirmationen

I 1736 tog staten initiativ til indførelse af konfirmationen. For at blive konfirmeret skulle børnene have lært katekismen, og de skulle kunne læse. Ved konfirmationen fik konfirmanderne en konfirmationsattest, og den skulle indføres i skudsmålsbogen, der var en forudsætning for at få lov til at tage tjeneste uden for hjemsoget og uden konfirmationsattest måtte ingen gifte sig. Frygten for at blive afvist ved konfirmationen blev således en væsentlig motivation for skoleundervisningen.

Danmarks første skolelov

Efter indførelsen af konfirmationen var statens næste skridt forordningen af 1739, Danmarks første skolelov. Hermed indførtes skolepligt, og det bestemtes, at der skulle holdes regulære skoler enten ved degnen eller en skoleholder. Løn og driftsudgifter blev også beskrevet finansieret.

Antallet af skoler i Sakskøbing Kommune i 1744

Degneskoler:

Vignæs, Tårs, Majbølle, Slemminge.

Skoler med eget hus og skoleholder:

Kallø, Oreby, Rørbæk, Våbensted, Radsted, Engestofte, Ud Stolpe, Fjelde.

Rytterskole:

Hjelm.

NB! Ved den kommende skolestruktur i Sakskøbing Kommune vil de sidste 3 skoler med oprindelse i skoler fra før 1744 sandsynligvis blive nedlagte.

Læreruddannelsen

Det har måske undret Jer, at jeg ikke har nævnt noget om læreruddannelsen, den simple årsag hertil er, at en egentlig almue læreruddannelse først blev etableret 52 år efter den første skolelov, nemlig i 1791.

Det er da også først ved skoleloven i 1814, at det for alvor begynder at gå fremad.

I den langvarende udvikling er det interessant at konstatere, at Lolland hævdede sig fint, idet det af en opgørelse fra 1736 fremgår, at der var 50 landsbyskoler; de 11 var rytterskoler, 34 var oprettet af godsejere,

3 skyldes sognepræster, 5 var grundlagt af bønder, mens stifterne ikke kendes for de resterende.

Resultaterne efter fremsynede mænds indsats for skoleloven af 1739

Den indsats, de lollandske godsejere, præster og bønder gjorde, var beundringsværdig; men mange steder kunne loven vanskeligt gennemføres. Skuffelsen blandt skolelovens fædre kommer allerede til udtryk i et reskript den 4. oktober 1737, dette gælder rytterskolerne, da skoleloven endnu ikke er vedtaget, men rytterskolerne var jo model for de kommende skoler. I reskriptet hedder det bl.a.: "Regeringen har med megen mishag fornummet, at ungdommen i rytterskolerne lidet eller intet profiterer af skolerne, idet vankundigheden blandt almuen skal være meget stor; men der kan ikke vides andet heri at være årsag end lunken kristendom såvel hos skoleholderne som hos dem, der skal have indseende med dem og med ungdommen; thi anstalterne er ved de derom udgivne instruktioner så tilstrækkelig ordinerede, at de ikke have nødigt noget at forbedres.". Problemet var at forældrene ikke sendte deres børn i skole. Således siger Broholm fra Vrå i

sit skrift: “Det må stinge lærerne i hjertet, når bønderne af hjertets ondskab, for ikke at tale om ugudelighed holde dem hjemme, der var modne til skolen”. Problemløsningen blev gennemførelse af skolepligt i 1739.

Skoleloven var stort tænkt, men lod sig ikke gennemføre fuldt ud. Der var lang vej fra toppen af samfundet til almuen. Desuden var den totale mangel på uddannelsessteder, for så vigtig en gruppe for uddannelsens succes som lærerne, en kæmpe fejl

Mærkværdigvis nok ser man også i vore dage lignende fejltagelser netop ved ændringer af en skolelov.

Kilder:

Thøger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler

Museum Maribo: Landsbyskolen på Lolland-Falster

Christian Lorentzen: Latinskolen

Oreby kro

af Rene Larsen

Den første bevilling til at drive krohold på Oreby Kro blev givet til greve Christian Christoffer Holch af Kong Christian 6 i 1737 og havde følgende ordlyd: Bevilling for Greve Christian Christoffer Holch, at maae udi Orebye i Lolland Lade holde at Kroe eller Værtshus indtil Videre.

Foruden greve og godsejer var Holch major af Kavaleriet og en af Kongens nære venner. Man kunne således få mad og drikkevarer på Kroen samt overnatte. I tilladelsen til krodrivningen var der indført, at beboerne ingenlunde måtte brygge øl eller brændevin, disse to varer skulle man købe i nærmeste købstad, idet købstæderne dengang havde disse rettigheder.

Greven bortfæstede Kroen samt Skibsbroen og pælene til en Jan Ibsen.

Ifølge fæstebrevet skulle man betale et årligt beløb på 50 rigsdaler for Kro, Skibsbro og hoveri. De 43 rd. var alene leje af Broen, der altså må have været en god indtægtskilde.

Desuden forpligtede fæsteren sig til at “være Herskabet hørig og lydig”.

Den næste vært på Kroen blev birkeskriver Rasmus Hansen, og ifølge de gamle folketællinger hed værten i 1787 Arnt Nye-gaard.

I 1801 er Kromanden Johan Jochumsen, og familien Jochumsen drev Kroen frem til 1847, hvor den blev overtaget af Erik Christian Mengel, som samme år lod foretage en stor ombygning. Det menes, at den nuværende hovedbygning blev opført på dette tidspunkt.

I 1880 overgår den til skipper H. C. Mengel. I vurderingsattesten for bygningerne anføres det, at der findes et udhus med en forstue, to værelser, et ostekammer, en gårdbygning med forstue, kammer, to lader, en lo, en hestestald, en kostald, en fåresti og et karlekammer samt baghus med brænde-skur, hønsesti, vognremise, svinestald og lokum.

Tidligere var det det nuværende baghus, der var indrettet som Kro med værelser.

Oreby Kro

Kroen har gennem tiderne haft mange forskellige værter, men under familien Jochumsen blev den ikke helt passet som den skulle og ifølge Stifttidende den 9. november 1847:

I mange år har der ved old-, lade- og udskibningsstedet i Oreby været en højst mådelig Kro, der på ingen måde egnede sig til, hvad den burde være: Et propret beværtningssted for søfarende og andre rejsende. Bemeldte Kro har en mindre formuende og sygelig familie besiddet i mangfoldige år.

I den gamle bevilling fastsættes det, at Kroen skal holdes i forsvarlig stand, og at den ikke måtte misbruges til "Fylderie og Tidsspilde" for bønderne på egnen.

Af dette århundredes værtspar kan nævnes, at den kendte "Kro-Larsen" (L. J. Larsen) og Frue overtog Kroen i 1918 efter at have solgt Hotel Dania i Nykøbing F.

13.05.1919 : Oreby Kro åbner efter endt restaurering, men får ikke lov til at servere

spiritus, det forbyder lensbaronen.
Kroen får i 1920 lov til at servere spiritus igen.

Kroen har igennem tiderne været et yndet udflugtsmål. Om sommeren sejlede en lille udflugtsbåd "Terje Viken" fra Saksøbing til Oreby. Sankthansaften var der bål derefter bal i det gl. korn-magasin. Langs vejen ned til kroen lå der en flittigt benyttet keglebane. Den blev i 1939 overtaget af fasanjæger A. Jørgensen og Frue og senere fru skovfoged

Christensen, der drev den indtil 1952. Derefter blev Kroen dommerbolig indtil 6. Maj 1982, hvor Lis Zibrandtzen genåbnede den gamle Kro.

Da værtsparret døde i 1991 blev lejemålet overtaget af Margit Jørgensen, og det overgik i 1997 til den nuværende Vært Janne Hansen.

Oreby kro i år 2005

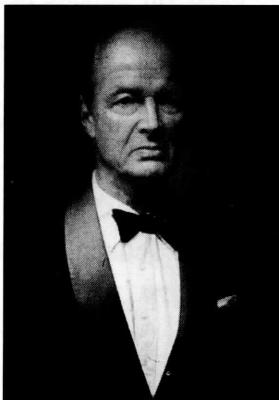
En vistnok noget respektløs beretning om greven på Krenkerup

af Preben Poulsen

Greven!

Heinrich Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow var født i 1891 i Halberstadt som søn af den preussiske oberstleutnant, Georg Greve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow. Han overtog det store gods i 1921 og ændre i 1939 godsets navn fra Hardenberg til dets oprindelige danske navn Krenkerup.

Lensgreven var en særpræget personlighed med særprægede meninger, der vel må karakteriseres som egoisme i overvældende grad.

Heinrich Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow

Først i 1940'erne fejrede hovmesteren sølvbryllup, gæsterne var godsets håndværkere og leverandører, der midt under middagen blev overrasket af lensgreven, der ville overbringe sin personlige lykønskning.

Man kan vel sige at tidspunktet var uheldigt for sådan en fest – det var jo under den tyske besættelse, hvor det var svært, ja nærmest umuligt at fremskaffe spiritus og rygelse. Når man som hovmester har daglig adgang til slottets rigelige lagre af samme, gør det dog det hele lidt nemmere.

Under sit korte besøg havde grevens falkeblik observeret enkelte uregelmæssigheder, der naturligvis burde få konsekvenser.

At ændre forholdet til hovmester var udelukket, men håndværkerne og leverandørerne kunne udskiftes – det blev de så.

Godsforvalter Rasmussen fik travlt med at finde afløsere – Poulsen sko var blandt dem, der blev forespurgt om interessen for at blive skomager og leverandør af nyt fodtøj til slottets funktionærer.

Efter nogle dages betænkning og drøftelse med den forsmåede forgænger – vores gode kollega Charles Valentin der anbefalede os at tage imod tilbudet grundet leverancen til slottet. Reparation af grevens fodtøj var en hel anden sag, det var nærmest en selvfølge, at enhver reparation måtte gøres om indtil flere gange. Men se stort på det sagde Charles – du får jo penge for det hver gang.

Nu begyndte nogle spændende – til tider vanskelige, men efterhånden hyggelige forhandlinger om reparation af det grevelige fodtøj. Alt foregik (i alt fald det første års tid) efter en bestemt ceremoni.

Olav (chaufføren) kommer ind med et par sko indpakket i silkepapir lægger dem på disken og går, ind kommer greven med en lang og omstændig forklaring om, hvordan han ønsker arbejdet udført. Nogle dage senere afhenter Olav den færdige reparation, og så venter vi på grevens ankomst med sine kommentarer, hvad der skal laves om (eventuelt farvnuance på hælen eller lignende), *men tag din tid og penge for arbejdet*, sagde greven.

At han nødig udtalte sig, når andre kunder var i forretningen, fandt vi hurtigt ud af, da

en kunde prøvede sko, netop som greven kom ind. Han gik frem og tilbage uden at sige noget, indtil det pludselig slap ud: *ER DEN KONE IKKE SNART FÆRDIG?* Efter den dag viste vi altid greven ind på det lille kontor bag butikslokalet, det var bedst for begge parter.

En dag var Jytte med treårige Majken og Karin på 2 i byen og besøgte farmor. De opholdt sig i kontoret, da de hørte grevens ankomst og skyndsomt flygter ud i det nærliggende køkken, men får i farten ikke Karin med. Altså måtte farmor tilbage og hilse på og vise frem. *Jamen Preben sagde greven – jeg troede det var en dukke, jeg vidste ikke du havde børn – du havde da ingen for fem år siden*, hvilket jo også var ganske korrekt.

Var det sommer og fint vejr, kunne man se greven højt til vejrs på sin drabelige cykel på tur gennem byen. Måske var det nok cykling for den dag, så indtil Poulsen sko – *Preben, jeg har stillet min cykel hos dig, vil du ringe til Harald (Hovmester Jensen) og bede ham hente den – jeg går hjem*.

Grevens sko var håndsyet i England, alt engelsk var godt, tysk det modsatte (hans besiddelser i Østtyskland var beslaglagt).

Krenkerup gods

Det var ret så irriterende gang på gang at ændre på udførte reparationer, men det ophørte da også pludselig efter et besøg af greven.

God dag - god dag Preben, er det rigtigt at du har lært håndskomageri af en mester fra England????? Hvad var nu det for noget? Pludselig faldt tiøren, min gamle lærer Frederiksen på skomagerfagskolen var udlært i England. Hvordan det var kommet greven for øre, fandt jeg aldrig ud af, men fra den dag blev der aldrig ændret på reparationerne.

At anvende søm og stifter i hælene var bandlyst, indtil hans nyeste engelske sko skulle rettes på hælene. Den engelske skomager havde forstærket hælen med slidstifter hele vejen rundt, det var engelsk og derfor ok. *Preben, se hvordan din engelske kollega har slået håndsmædede søm hele vejen rundt og bemærk, det syvende søm i indvendig side*

på venstre sko sidder lidt længere inde mod midten, det ser så dejligt umotiveret ud. Reparationen blev udført efter ønske, søm nr. 7 slået skævt, men var ikke håndsmædet, de engelske heller ikke.

Knirkende sutsko

Grevens sutsko burde være kasseret i forrige århundrede, men ikke tale om, de skulle bare syes lidt.

Et af årene skulle julen afholdes i lejligheden på Grønningen i København, men ak og ve, en af sutskoene revnede den 23. december og Olav blev sendt til Saksøbing med den stakkels sutsko, der absolut skulle på de grevelige fødder juleaften. 24. december kl. 11 formiddag ankom godsforvalteren, der havde fået det ekstra job at køre til København med den grevelige sutsko, herregud, han havde vel heller ikke andet at lave en juleaftensdag.

En dag kom Olav med en af grevens sko der knirkede, det skulle gerne ordnes, men det haster ikke, greven kører sydpå en måneds tid. Haster ikke, så den blev stillet væk, ingen tænkte mere på den, før der kom bud efter den, den skulle bruges straks.

Et par dage senere kom greven i højt humør, *god dag – god dag – hvordan har vi det,*

efterfulgt af en kort beskrivelse af hans tur. Og hvad har du gjort ved min sko, den knirker ikke mere, du kan selv høre, den er helt lydløs???? Jo vi har en speciel væske – indrømmet – ikke en særlig god forklaring, men sådan i farten blev den ikke bedre. *Noget knirkevæske – det var dog utroligt*, sagde greven og omtalte det flere gange siden hen.

Bjergstøvler til Olav!

En morgen ringede telefonen, hovmester Jensen – greven har lige ringet fra Østrig, Han og Olav skal på tur i bjergene, men Olav har ingen bjergstøvler, bestil er par hos Preben og send dem pr luftpost. Det bliver ikke helt nemt at finde, og desuden må det vel være bedre at købe dem i Østrig, hvor udvalget er stort. Det er sikkert rigtigt, men du ved jo, Preben skal levere dem.

Det blev også besværligt, men efter en snes telefonopringninger lykkedes det hos et firma – Dansk ekspeditionsforretning i København. De fine og meget dyre støvler blev så kørt til Kastrup Airport og videre til Østrig. Senere efter hjemkomsten spurgte jeg Olav om støvlerne var tilfredsstillende? Jo det var et par dejlige støvler, og de passede perfekt, desværre kom vi ikke i bjergene, og vi glemte at få dem med hjem.

Under en flyvetur fra Frankrig havde greven rent undtagelsesvist taget to amerikanske rygssækturister med op gennem Tyskland – greven berettede et par dage efter hjemkomsten: *Det var sådan et par pæne unge mennesker, så jeg lod dem blive på slottet den hele weekend, vi fik andesteg lørdag aften, og vil du tænke dig Preben – de tog hver en hel and.* Hvilken oplevelse må det have været for de to unge amerikanere – de kunne bare ikke gøre for, at de ikke kendte den adelige bordskik, hvor der blev serveret rigeligt.

Med hensyn til bordskik – slottets funktionærer fortalte at grevens morgenmad bestod af tolv slags pålæg – altid de samme hvoraf han spiste to slags – også altid de samme.

En Fiasko

Greven elskede sine spanske espadriller, men der var slidt huller i de flettede rebsåler og nye espadriller var det umuligt at fremskaffe (der var jo krig i det meste af verden), hvad gør man? På den tid blev der flettet sivsko på Anstalten (nu Saxenhøj), mon ikke de kunne flette sålerne? Ak og ve, trods mange og efterhånden ret kostbare forsøg (flere hundrede kr.) måtte vi opgive – under normale

tider kunne nye espadriller importeres fra Spanien for ca. 15 kr. pr par.

Det sidste års tid af verdenskrigen tilbragte greven i Sverige, hovmesteren og chaufføren bragte greven til Helsingør, og da greven var kommet vel af sted, ofrede de to herrer en god frokost på sig selv, hvilket blev bemærket af en betjent med resultatet, et års frakendelse af kørekortet.

En dag året efter, da besættelsen var veloverstået, kom den uheldige chauffør ind i forretningen for, som han sagde at sige farvel og tak for godt samarbejde. Der er i dag kommet telegram fra greven, hovmester og jeg skal hente ham i Københavns frihavn. Og så ved du da, at jeg ryger ud på hoved og r..

Et par dage senere træder greven, glad og smilende ind ad døren: *God dag – god dag Preben, hvordan har vi det.* Og så efter noget snak om det sidste års tid kommer det: *Vil du tænke dig Preben – jeg har en chauffør og HAN HAR IKKE NOGET KØREKORT.*

Jovist havde greven humoristisk sans, chaufføren var ansat på slottet flere år derefter.

Jytte havde også et job for greven, hun syede hans pengepung, der sikkert var af samme

årgang som sutskoene. Hellere ofre mange penge på noget gammelt end købe noget nyt. Efter besættelsen blev hans sokker af krigskvalitet sendt til kunststopning til en pris, mere end det dobbelte af hvad et par nye og af meget bedre kvalitet ville have kostet.

Roland Piszczik var ansat som rideknægt (dog nok mest som tjener og altnuligmand), hans løn var ikke noget at prale af, og han bad flere gange om lønforhøjelse. *Nej Roland, mere i løn får du ikke, du har det jo godt, du behøver da ikke mere.* Jo, sagde Roland jeg mangler både tøj og sko. *Nej nej, mere i løn får du ikke, du kan tage til Lyhne og købe det tøj, du skal bruge og til Preben og købe de sko, du har brug for på godsets regning.*

Det blev en ret så stor lønforhøjelse, Roland sagde op nogle få måneder senere.

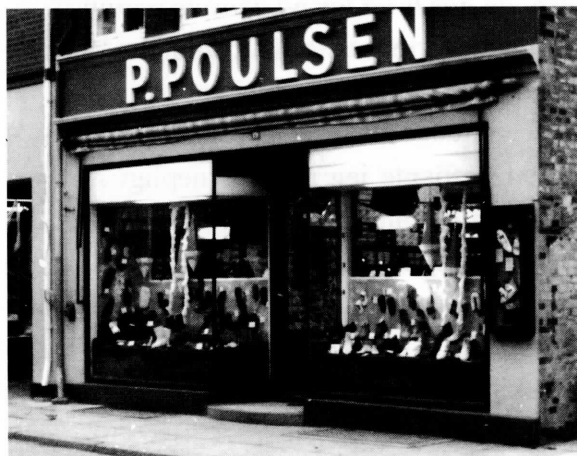
I 1943 aftjente jeg min værnepligt som orlogsgast på panserskibet “NIELS JUHL” der den 29. august i Issefjorden kom i ildkamp med tyske jagere og bombefly med resultatet én dræbt, et antal sårede og mindre skader på skibet. Samme dag sænkede den samlede danske flåde sig selv.

Tyskerne forhindrede al offentliggørelse i aviser eller radio. Som følge heraf opstod

der udover landet de forfærdeligste rygter, blandt andet at Niels Juhl var sænket med mand og mus og alle 300 mand omkommet. Naturligvis havde greven gennem forskellige kanaler mulighed for at finde korrekte oplysninger frem, og mandag d. 30. august mødte han op hos mine forældre med den besked at Preben er uskadt og befinder sig nu i Nykøbing Sjælland.

Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow var nok en speciel og original person, men at han skulle være følelseskold, vil jeg til enhver tid protestere imod.

Sent vil jeg glemme hans sædvanlige hilsen efter en lang udenlandsfærd: *God dag, god*

Skoforretningen i Søndergade

dag, hvordan har vi det, altid efterfulgt af en grotesk episode fra rejsen, fortalt med hans meget specielle form for humor.

Jo vist - Heinrich Lensgreve Haugwitz-Hardenberg-Reventlow var helt sin egen – altid leveringsdygtig af en spøjs historie med ham selv i hovedrollen.

Disse og mange andre episoder med greven har jeg selv været involveret i, men enkelte andre autentiske hører med til denne beretning – mange husker endnu, hvorledes han under en ridetur blev kastet af hesten og landede i avlsgårdens mødding og derefter i vildt løb gennem slottet med gylle drypende efter sig, råbende Harald – Harald (hovmester), for endeligt – hivende efter luft at kaste sig i en cretonnebetrukket lænestol. Endelig når hovmester frem – mildt bebrejdende – hvor kunne lensgreven dog sætte sig i sådan en kostbar stol med det snavsede tøj?

Ja men Harald svarede greven – du var her jo ikke.

Efter en længere udenlandsrejse kom greven hjem til et nykalket slot, netop færdiggjort af malermester Erik Jørgensen og hans svende der vel nok ventede rosende ord om det flotte resultat; men ak og ve – greven var rasende

– slottet så jo ud, som om det var nyt – nej tak. Malerne måtte straks gå i gang med at kalke om med mudder fra voldgraven. Nu var det igen et gammel slot.

Murer og støvmide Johan Jørgensen siger om sin murerkollega Georg Christensen der, som han selv sagde, var en gammel HAN, der havde talent for at få nye reparationer til at se gamle ud. Netop lensgrevens kæphest. Efter en af Georgs større reparationer på selve slottet, som lensgreven var godt tilfreds med, spurgte denne, om Georg havde brugt “tagrendemøj” for at få den rigtige patina – jo det havde mureren da brugt.

Al motorkørsel på slottets område var strengt forbudt, men da lensgreven var i udlandet, tog Georg det ikke så nøje når han kom til arbejde på sin motorcykel. Det skulle han ikke have gjort, en af lensgrevens hunde kom i vejen og døde af dette sammenstød.

Efter hjemkomsten savnede lensgreven sin hund, og hovmesteren måtte så fortælle om dens sammenstød og død... hvilket resulterede i Georgs øjeblikkelige bortvisning, lensgreven ville ikke se denne for satans murer mere.

En dag nogle år senere faldt en metalhund på gulvet fra sin plads på lensgrevens skrivebord, den blev sendt til København for at blive repareret, men kom retur med beskeden – kan ikke repareres.

En fingernem mand i Radsted blev forespurgt, afslog men anbefalede at spørge murer Georg Christensen i Sakskøbing. Da Georg også forstod sig på gørtleri, påtog han sig opgaven, og en skønne dag stod hunden igen på lensgrevens skrivebord.

Hovmesteren måtte så fortælle, at det var murer Georg Christensen, der stod for reparationen. Lensgrevens kommentar var følgende: Murer Christensen det var den for satans murer, der kørte min hund ihjel, sig til ham at han kan arbejde på Krenkerup igen, nu har han jo skaffet min gamle hund igen. Georg C. og hans arbejdsmand havde deres kronede dage på Krenkerup til pensionsalderen – måske længere.

Ved grevens død sluttede en epoke på Krenkerup gods. Som det er fremgået af det foranstående, var greven i besiddelse af en markant humor, men også af et stort hjerte og med stor respekt for sine medarbejdere og for de håndværkere – mestre, svende og arbejdsmænd, der i årenes løb fik deres

gang på Krenkerup. Der står respekt om grevens minde, og os der endnu kan erindre de mange sjove oplevelser sender en tanke til gamle dage.

Tandlægefaget og Sakskøbings Tandlæger

af Fritz Gade

Der var engang....

Dette kunne være en passende indledning til emnet: Tandlæger i Sakskøbing gennem årene. Netop i dette år, hvor vi fejrer H.C. Andersens 200 års jubilæum.

Det har altid været lægens og tandlægens opgave, at fjerne folks smerter. I det gamle Grækenland betalte man lægen for at være rask og fri for smerter, hvilket vi jo også gør i dag ved at få foretaget forebyggende, såkaldte pofylaktiske behandlinger, som honoreres.

For at vende tilbage til vor store digter fremgår det af hans dagbøger, at han hele livet igennem jævnligt var plaget af tandpine, foruden andre gebrækkeligheder og besvær med sine ”forlorne” tænder. Selv den aften i Odense, hvor han blev fejret som byen æresborger. Dette kommer senere til udtryk i historien om ”Tante Tandpine”.

Til sammenligning med i dag, må det have været en særdeles ubehagelig oplevelse at få

behandlet sine tænder dengang. Indtrykket af datidens tandklinik er særdeles rammende beskrevet af H.C. Andersen, citeret frit efter Tandlægebladet:

“Ved siden af arbejdsbordet i bekvem afstand fra tandlægen holder instrumentskabet styr på hele hæren af instrumenter og materialer, de venter alle sammen på at komme i anvendelse, bord og slibeskiver roterer i forventning (disse var hånd- eller foddrevne). Spejlene spejler sig i hinanden – tængerne holder sig for sig selv, det er sådan nogle grove instrumenter. Tandlægen bruger bor og så bliver hullet fyldt med sølv, bly eller guldfolie, alt efter økonomisk formåen. Og til sidst: Nu venter pennen på skrivebordet på at danse sidste finale. Papiret lægger krop til og regnskabets time slår.”

Dette foregik i den sidste halvdel af 1800-tallet. I Danmark foretog man kun i begrænset omfang restaurerende tandbehandling. Tandudtrækning var den foretrukne og som regel eneste løsning. Denne blev

almindeligvis foretaget af læger, en kunst man kunne tilegne sig på 14 dag, hævdes det i Det Medicinske Fakultet, som ikke havde ret meget til overs for Odontologien, som betyder læren om tænderne.

Desuden var patienternes skæbne for størsteparten af befolkningen lagt i hænderne på autoriserede, lokale såkaldte bartskeerere eller barberere. Disse havde på baggrund af en flerårig håndværksmæssig uddannelse blandt andet bemyndigelse til at foretage tandudtrækninger.

Foruden disse optrådte også kloge mænd og koner, der solgte pulver og salver til at lindre og behandle lidelser i tænder og mund. Sidstnævnte blev dog forbudt at praktisere ved en forordning af Christian den 7. og risikerede bøder (20 Rigsdaler) og ophold i forbedringshus i 4 måneder og senere hen enddog en større bøde og fængsel.

Enhver kunne etablere sig som ”Tandkunstner”. Dette udtryk gjaldt for personer, der fremstillede proteser. Som regel var dette uddannede guldsmede, men også andre håndværksmæssigt uddannede, og faget betragtedes som fri næring.

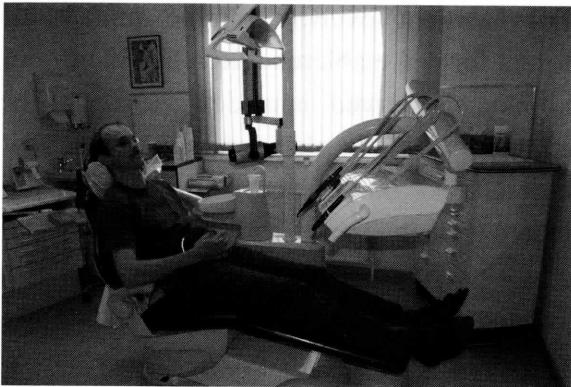
Der blev i begyndelsen ikke stillet store krav til tandlægeuddannelsen. En almindelig forberedelseseksamen og en attest fra en praktiserende tandlæge på at have assisteret denne for et passende, rigeligt beløb, sikrede adgang til studiet, som varede cirka 2 år. Efterhånden som tilgangen til studiet øgedes, skærpedes kravene og betingelserne ændredes til en præliminær eller studentereksamen.

Fru Bennum, som jo var både privat og senere skoletandlæge i Saksøbing, blev optaget på tandlægeskolen på baggrund af en tidligere korrespondenteksamen.

Da min rektor i gymnasiet spurgte mig, hvad jeg havde tænkt mig at læse senere, svarede jeg: Tandlæge.

”Ikke godt nok, så hellere læge eller advokat”.

Under uddannelsen på Tandlægeskolen som fra 1930-1941 var beliggende i Trommesalen i København, lagdes fremdeles vægten på tandudtrækningerne og tandfyldningsafdelingen var henlagt til den øverste etage, hvor der var opstillet 52 tandlægestole med hver sin trædeboremaskine. Jeg mener at huske,

Moderne tandklinik til venstre og en gammel tandklinik til højre

at fru Bennum fortalte mig, at hun startede sin uddannelse her. Navnet Trommesalen, som er en gade i København beliggende nær hovedbanegården, stammer for øvrigt fra den gang, hvor de første kvægmarkeder opstod, og man indledte dem med trommehvirvler.

Man kunne nu bedøve patienterne med cocainholdige præparater (1908), hvilket også anvendes i dag, samt anvende det længe kendte middel lattergas, som især skoletandplejen stadig bruger.

Man foretog røntgenoptagelser, hvor patienterne og tandlægerne blev udsat for langt mere stråling end i dag. Som følge af faren ved røntgenstrålerne pådrog flere tandlæger sig forbrændinger på hænder og fingre, som

i flere tilfælde måtte amputeres. Nutidens patienter udsættes for langt mindre stråling, end man udsættes for ved en flycharterrejse.

Uddannelse dengang varede 3 år, i dag er den øget til fem år..

Sakskøbings tandlæger har gennem årene oplevet og taget del i store fremskridt, som teknologien og videnskaben har muliggjort, ikke mindst på det medicinske område, med anvendelse af antibiotika, flourbehandlinger af tænderne ved tandpastaer eller lokalbehandlinger, som skoletandplejen især har taget i anvendelse. Tandbehandlinger foretages i dag i moderne, hygiejniske omgivelser. Arbejdspladsen for tandlægen er ændret fra en stående foroverbøjet stilling til en siddende, med patienten behageligt tilbagelænet i en

moderne liggestol, hvilket bidrager til en afslappet atmosfære. Man genkalder sig billedet af stakkels H. C. Andersen.

De gamle tandlægestole havde en slående lighed med barberstolene bortset fra hovedstøtten. Da min egen gamle stol blev udskiftet med den nye model, havde jeg den oplevelse, at blive klippet i den hos min frisør, som fik den overdraget.

Som følge af vort moderne udstyr kan behandlingerne ofte overstås i en enkelt eller få seancer i modsætning til tidligere, hvor tanden, hvis den skulle behandles, blev forsynet med provisoriske, smertestillende indlæg inden behandlingen kunne afsluttes. Jeg har fået fortalt, at min forgænger Wulf Jensen altid foretog sådanne behandlinger.

Børnene, som dengang fik behandlet tænderne hos privat tandlæge, fik som belønning for indsatsen valget mellem en appelsin, chokoladefrø eller penge til en is.

Allerede i 1920 blev der etableret skoletandplejeordning ved Tandlæge Nørgaard i hans praksis i Jernbanegade ifølge en artikel i Saxkjøbing Avis.

Fru Bennum overtog samme praksis til fordel for den etablerede skoletandpleje som klinikchef. Derved dannedes grundlaget for en velfungerende skoletandpleje, der blev videreført af nogle ihærdige og kompetente ledere gennem årene.

Tandlæge Hammer, som stadig er aktiv praktiserende tandlæge, overtog Fru Bennums privatpraksis i Jerbanegade omkring 1960.

Behandlingerne foretages i dag om nødvendigt under lokalbedøvelse, og der anvendes hurtigt roterede boremaskiner, som enten er små eldrevne maskiner, der kan ligge i hånden, i stedet for de gamle, der blev drevet ved hjælp af snoretræk eller

Tandlæge Nørgaards ejendom i Jernbanegade 9 i året 1932

Naturligvis blev jeg spurgt, da jeg startede min tid i Saksøbing ”hvor længe bliver du så her?” Det blev til 37 år, ganske vist ikke på den samme adresse, idet bygningen ejet af IRMA, blev solgt til PFA, som nedrev denne og opførte den nye hjørnejendom i Søndergade.

Muligheden for at bygge en ny moderne klinik i eget klinikkhus opstod, og i 1987 indviedes den nye klinik på adressen torvet 4C, opført på den gamle kornsilos grund, der blev revet ned til formålet.

Den 1. april 2001 blev klinikken overdraget til tandlæge Niels Hacke.

Mange ting er ændret for både patienter og tandlæger. For tandlægens vedkommende er det stadig som regel en lang stresset arbejdsdag, som for mange andre mennesker, med de store krav der stilles i dag til ikke mindst præcision og omhu med sit arbejde, selvom vore hjælpemidler er langt større i dag end på H. C. Andersens tid.

Og det var så slutningen på historien... om tandlæger og tandlægerne i Saksøbing.

Oversigt over Saksøbings tandlæger

Svend Nørgaard 1910-1945
Helen Marna Marie Bennum 1945-1978
Anne M.L. Skude 1978-1985
Henning Michael Tønning 1985-1996
Vidar Wulf Jensen 1935-1948
Johannes Rosenberg Kastberg 1948-1953
Bent Pedersen 1953-1960
Jørgen Hammer ca. 1960-
Bent Wilh. Andersen 1960-1964
Fritz Gade 1964-2001
Ole Løje Hansen 1971-
Pia Videbæk Christensen 1981-2002
Lene True ca. 1999-
Niels Hacke 2001-

Lokalhistorisk forening for Sakskøbing kommune

Bestyrelsens beretning aflagt af formanden Flemming Bendixen ved foreningens generalforsamling på Saxenhus den 14. februar 2005

Velkomst

Mindeord

Almindeligvis udtaler vi ikke mindeord over afdøde medlemmer af foreningen ved årets generalforsamling.

Når jeg alligevel gør en undtagelse i år, er det fordi fhv. Skoledirektør Holger Karlsen, der døde i januar, ikke kun var medlem af foreningen, men fordi han som redaktør af vort årsskrift samt de historiske bøger, som Fonden til Sakskøbings Historie udgiver, var en helt unik arbejdskraft uden hvis indsats vi ville have haft svære problemer med at løse opgaverne.

En pålidelig og omhyggelig medarbejder med stor interesse for det lokalhistoriske arbejde. Altid positiv og saglig.

Jeg beder forsamlingen rejse sig og mindes Holger Karlsen.

Årets gang

Vort medlemstal er nu 399. En tilbagegang fra i fjor på 21. Det dækker over at vi har fået 30 nye i årets løb, mens vi har mistet 51. Hovedsagelig grundet fraflytning og dødsfald.

Generalforsamlingen i fjor afholdt vi på Sukkertoppen. Som gæstetaler havde vi major P. M. Menz fra de kongelige Stalde. Majoren havde ingen problemer med at holde de ca. 90 fremmødte medlemmers opmærksomhed fanget med sit særdeles levende og morsomme indlæg om livet som chef for hesteeskorten og de kongelige Stalde.

Den 24. marts havde vi dialektaften her på Saxenhus. Omkring 40 medlemmer var mødt op for at høre lektor Karen Margrethe Petersen fra Nordisk Forskningsinstitut fortælle om vore dialekter. Hendes indlæg var krydret med båndoptagelser af lokale dialekter her fra Lolland og fra Sjælland. Dette var en meget interessant aften. Desværre må vi nok se i øjnene, at disse dialekter efterhånden vil uddø, men vi fik den aften mange spøjse og morsomme eksempler på udtryk og ord, som de ældste af os smilende kunne nikke genkendende til.

Desværre havde vi ikke succes med at arrangere en bustur i maj måned til bla. Den gamle By i Århus. Her var interessen ikke stor nok. Heller ikke forsøget på at tilbyde

en bustur til Andelslandsbyen Nyvang fik opbakning.

Der er nok for skarp konkurrence på markedet for busudflugter.

Torsdag d. 1. juli havde vi sat det store multiprojekt "Lys over Lolland" på programmet for at møde ude på Sukkertoppen. Vi havde selve projektlederen Susanne Grue Jørgen til at fortælle om, hvordan og hvorledes man for sådan et menageri til at køre. Det gjorde hun rigtig godt og vi blev klar over – hvis vi ikke vidste det i forvejen – at det kræver en kolossal entusiastisk indsats, at få sådan et arrangement af disse dimensioner op at stå.

Jeg vil også tilføje, at det er med stor tilfredshed, at vi senere kunne konstatere, at arrangementet blev en kæmpe succes. Også for vores by.

Efter sommerferien havde vi den 11. sept. en udflugt til det nyrestaurerede Vindeholme Slot på Vestlolland. Det var rimeligt godt vejr. Vi samledes i slottets smukke stuer, hvor stedets ejer Gustav von Rosen fortalte det lille slots historie. De godt og vel 70 fremmødte fik en dejlig kop kaffe (med en uforlignelig pragtfuld lagkage til) hvorefter vores bestyrelsesmedlem Torben Ryder fortalte os om de lollandske diger og deres historie. Derefter kørte vi gennem skoven

ned til diget, og nød den smukke og særegne natur. Alt i alt en dejlig dag.

Om få år, er der ikke længere noget, der hedder Saksøbing kommune. Vi havde derfor den 21. oktober taget temaet om den nye struktur og dens udfordringer til det lokale samfund på dagsordenen ved et møde med Hans Christensen, Vejle, der er medlem af Indenrigsministeriets landdistriktgruppe.

Det syntes nu ikke som problemet bekymrer vores medlemmer i særlig høj grad, for vi var kun ca. 30 deltagere til mødet. Os der kom blev dog klar over, at hvis vi skal gøre os håb om at holde liv i de lokale aktiviteter så må vi op af stolene nu og gøre vor indflydelse gældende. Ellers bliver skygget ned.

Jeg kan i den forbindelse sige, at i Lokalhistorisk forening er vi opmærksomme på udfordringen, og vi skal deltage i et møde herom sammen med de andre frivillige organisationer den 8. marts i Nr. Alslev.

Vintermødet d. 18. november var med museumsinspektør Peter Vang Petersen, der fortalte os om vor fjerne fortid. PVP har også forfattet bogen "Mammutter – Moselig og mønter". Han krydrede sit i øvrigt med levende og spændende indlæg med mange gode lysbilleder af fund fra vort lokale område. Der var omkring 40 medlemmer, der havde

fundet vej til mødet, og vi fik en rigtig fin aften ud af det. Peter Vang Petersen er bestemt ikke en støvet museumsforedragsholder.

Det er som bekendt foreningens hovedformål, at støtte det lokalhistoriske arkiv. Det ha vi bland andet gjort ved at vi har købt et antal af bogen "Mordet ved Berritzgård" som vi i efteråret udsendte gratis til vore medlemmer. Desforuden har vi ydet arkivet et kontant tilskud til indkøb af et digitalt kamera til brug for affotografering af papirer på Landsarkivet. Ligeledes har vi bevilget arkivet 1500 kr. til hjælp til indkøb af en filmscanner, og i dette finansår har vi yderligere støttet udgivelse af en ny lokalhistorisk bog med 2500 kr. Denne bog er også en lokal krimi og hedder "Mord redder herregård fra brand". Den udkommer i marts måned.

Man kan altså se, at vi lever op til vores formålparagraf. Men det betyder så også, at vi tærer på vores kapital, hvad i senere vil kunne se af regnskabet. Det synes vi i bestyrelse er helt i orden, så længe der er til de nævnte formål. Det er jo heller ikke meningen, at foreningen skal spare en større formue op.

Derfor må jeg forberede Jer på, at der kommer et forslag om at justere kontingentet lidt i opadgående retning i år 2006.

Bortset fra det mislykkede forsøg på at arrangere bustur, syntes vi i bestyrelsen, at vi har haft et rigtig godt år med en fin opbakning.

Som det fremgår af programmet for den kommende sæson kan vi begynde det med at markere vore første 25 år. Det gør vi med en lille reception her på Saxenhus den 11. marts, hvor jeg håber at se rigtig mange af Jer.

Til slut en stor tak til medlemmerne for denne interesse i viser foreningen og ikke mindst en stor takt til bestyrelsesmedlemmerne, der hver især er med til trække læsset.

Det gælder for vores lille forening som for andre foreninger, at arbejdet kun kan lykkes, hvis nogen vil gøre en frivillig indsats uden at få andet for det end fornøjelsen. Den er selvfølgelig god at få – men man kan ikke som bekendt ikke købe noget for den. Tak til alle – og vel mødte i det nye foreningsår.

Arkivets årsberetning

på lokalhistorisk forenings generalforsamling den 14. februar 2005

af Ingrid Bandholm Jensen

Der var engang, som eventyr af H.C. Andersen ofte begynder, der var engang, hvor arkivet havde til huse i et lokal på det gamle rådhus, men efter nogle år flyttede man her til Saxenhus, og det var jo næsten et eventyr, for her var god plads til både billeder, papirer og medarbejdere, her er mørkekammer, her er brandsikker boks – et lille forkontor til arkivlederen og indtil flere gode lyse rummelige lokaler og så har vi endda i 2004 fået udvidet med seks nye arbejdspladser til slægtsforskerne, hvor de kan sidde med alle deres papirer uden genere hinanden.

Og, som Flemming Bendixen også fortalte, har vi i januar måned fået en scanner, den er sponsoreret af foreningen og byen tre ejendomsrådgivere, en scanner der aflæser dias og negativer og overfører dem direkte på en computer, så man kan se og opbevare dem her. Rene sidder i denne tid og scanne gamle markkort fra Oreby Gods, men det tager også tid. Rene siger, at når det går godt, kan han scanne otte-ti dias på en time, så han bliver ikke arbejdsløs foreløbig.

Vi har ligeledes fået et digitalkamera – også

med tilskud fra forskellig side, det er også en utrolig hjælp for “Støvmiderne”, når de besøger lands- og rigsarkiv, at de kan af-fotografere i stedet for at bruge timer på at afskrive.

Desuden har vi fået et rum på første sal, hvortil vores avisarkiv nu bliver flyttet op, det har ellers været opbevaret i kælderen, og det har bestemt ikke været noget godt sted til dette. Nu støvsuger Bent aviserne for urenheder, glatter dem ud og bundter dem efter årgange og så kan andre en dag “støvsuge” dem for oplysninger fra fordums dage.

Jo der er sket mange gode ting i det forløbne år, der er desværre også sket det triste, at vi har mistet en af vores gode medarbejdere, Edith Petersen – eller Søster – eller “Ole”, som hun også blev kaldt, kært barn har mange navne, og Edith var barn, samtidig med Jytte, Johan og Roland og de var alle vokset op i kvarteret omkring kirken, så hvad den ene ikke kunne huske, det kunne den anden, vi har fået mange muntre beretninger fra dengang.

Edith var kasserer for Arkivet indtil sidste år

og med sit gode humør og kvikke replikker meget afholdt.

Desværre mistede vi også Holger Karlsen, et stort tab for Arkivet og en personlig sorg for os, som har vore gang dernede. Karlsen var en dygtig redaktør af vores årsskrift, og selvom jeg hvert år i min beretning har rost ham for hans indsats, så kom det aldrig med i referatet, for det redigerede han jo selv!

Det var også Holger Karlsen, der arrangerede vores årlige udflugter, og de var altid tilrettelagt ned i detaljer, for Inger og Holger kørte selv turen igennem inden vi andre kom ud på den! I år var vi på Taasinge, Holger Karlsen er født og opvokset i Troense, så der blev virkelig øst af mindernes væld, vi sejlede på Svendborgsund, vi besøgte Valdemar slot herregårdsmuseum, hvor man kan bruge timer, men det havde vi ikke til vores rådighed, for vi skulle også nå Søfartssamlingerne i Troense, inden vi vendte hjem efter en dejlig dag mættet af gode indtryk og et godt minde rigere – ikke mindst set i lyset af det, vi nu ved.

Der er andre ting, vi ikke ved – nemlig, hvordan det vil gå vores lokalarkiver, når de nye strukturændringer kommer, det er ikke til at vide, men vi her i Sakskøbing selvfølgelig, (og med god ret!?) at var har Lolland-Falsters

bedste arkiv både havd plads og udstyr angår, så mon ikke, vi kan se fremtiden i møde med optimisme og håbe, der stadig er plads til os. Jeg ved godt optimisterne ikke lever længere end pessimisterne, men vi har det sjovere, mens vi er her. Et spøg - andet alvor, vi håber det bedste og gør, hvad vi kan.

Og så er det første år jo gået, med Bo Christiansen, som arkivleder, jeg håber og tror, Bo er glad for at være på den post, det fornemmes sådan, og vi er i al fald glade for, at han er der, og han har vist også fundet ud af, at der er nok at tage sig til, både med besøgende og e-mails, de sidste kommer så langt væk fra som USA, Holland, Norge og Finland. Der kommer persongrupper, der skal vises rundt og fortælles til, telefonen ringer osv., så kedeligt, nej, det er det vist ikke.

Tak til Bo for godt samarbejde, tak til alle medarbejderne for jeres indsats, tak til "Støvmiderne" og til bestyrelsen for god opbakning, det, det drejer sig om er, at vi har et godt velfungerende Arkiv med godt arbejdsklima, og det mener jeg, vi har. Tak til foreningen for støtte og tak til byrådet for de gode forhold og her til sidst, tak til jer, der tålmodigt hørte på min beretning.